

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ / TEBLİĞLER KİTABI

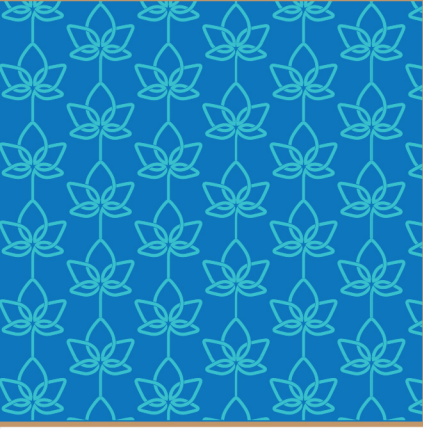
I. ULUSLARARASI DİN VE İNSAN SEMPOZYUMU “DİN, DİL VE İLETİŞİM”

Editör

Dr. Öğr. Üyesi Yunus ARAZ

Arş. Gör. Sercan YAVUZ

Arş. Gör. Barış ÇAKAN

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları No: 337

ISBN: 978-605-9975-56-8

1.Baskı

Sahibi: Prof. Dr. Kemal ŞENOCAK

Yayın Komisyonu: Prof. Dr. Kamil ÇOLAK

Prof. Dr. Abdurrahman KARAMANCIOĞLU

Prof. Dr. Mahmut KEBAPÇI

Kapak Tasarım: ESOGÜ Matbaa

Basım Tarihi ve Yeri: Aralık 2019, Eskişehir

Elektronik Yayın Adresi: <https://dinveinsan.ogu.edu.tr>

Bu kitabın basım, yayın ve satış hakları
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'ne aittir.
Bütün hakları saklıdır.

Bölümlerde yazılanların bütün sorumluluğu bölüm yazarlarına aittir.

Kitabın tümü ya da bölümü/bölümleri
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nin yazılı izni olmadan
elektronik, optik, mekanik ya da diğer yollarla
basılamaz, çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.

© Copyright 2019 by Eskişehir Osmangazi University
All rights reserved.

No part of this book may be printed, reproduced or
distributed by and electronical, mechanical or other means
without the written permission of the University.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜTESİ

**I. ULUSLARARASI DİN VE İNSAN SEMPOZYUMU
“DİN, DİL VE İLETİŞİM”
10-12 EKİM 2019 ESKİŞEHİR**

**I. INTERNATIONAL RELIGION AND HUMAN SYMPOSIUM
“RELIGION, LANGUAGE AND COMMUNICATION”
10-12 OCTOBER 2019**

**المؤتمر الدولي الأول للدين والبشرية
“الدين واللغة والتواصل”
10-12 أكتوبر 2019**

TEBLİĞLER KİTABI

Editörler

Dr. Öğr. Üyesi Yunus ARAZ

Arş. Gör. Sercan YAVUZ

Arş. Gör. Barış ÇAKAN

Eskişehir 2019

KURULLAR

YÜRÜTME KURULU/Executive Committee/اللجنة التنفيذية

Dr. Öğr. Üyesi Yunus ARAZ - Sempozyum Yürütme Kurulu Başkanı

Doç. Dr. Adnan ADIGÜZEL

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf KARATAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Sezai ENGİN

Dr. Öğr. Üyesi Fatih TOK

Öğr. Gör. Dr. Ahmet ÇETİNKAYA

Öğr. Gör. Nehri AYDİNÇE

Arş. Gör. Dr. İshak TEKİN

Arş. Gör. Sercan YAVUZ

Arş. Gör. Barış ÇAKAN

DÜZENLEME KURULU/Organizing Committee/اللجنة التنظيمية

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı / ESKİŞEHİR
(Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı)

Prof. Dr. Ali Rıza GÜL, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR

Prof. Dr. Cazim HADZİMEJLİĆ, Saraybosna Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi / BOSNA HERSEK

Prof. Dr. Dilorom HAMROEVA, Bilimler Akademisi / ÖZBEKİSTAN

Prof. Dr. Dosay KENJETAY, Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi, / KAZAKİSTAN

Prof. Dr. Fatma Asiye ŞENAT, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR

Prof. Dr. Ferit USLU, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR

Prof. Dr. Matanat KURBANOVA, Azerbaycan Eğitim Enstitüsü / AZERBAYCAN

Prof. Dr. Nasser WAHDAN, Arish University Faculty of Arts and Human Sciences / MISIR

Prof. Dr. Osama Ali ALFAKEER, Yarmouk University Faculty of Islamic Sciences / ÜRDÜN

Prof. Dr. Ömer ÖZSOY, Frankfurt Goethe Üniv. İslam Kültür ve Din Araştırmaları Enst./ ALMANYA

Prof. Dr. Süleyman GEZER, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Beşeri Bilimler Fakültesi / KAZAKİSTAN

Doç. Dr. Adnan ADIGÜZEL, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR

Doç. Dr. Kamil SARITAŞ, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR

Doç. Dr. Naci KULA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR

Doç. Dr. Süleyman BAKİ, Tetova (Kalkandelen) Üniversitesi Felsefe Tarihi / MAKEDONYA

Dr. Bakıt MURZARAIMOVA, Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / KIRGIZİSTAN

Dr. Öğr. Üyesi Erşahin Ahmet AYHÜN, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR

I. Uluslararası Din Ve İnsan Sempozyumu “Din, Dil Ve İletişim”

Dr. Öğr. Üyesi Fatih TOK, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
Dr. Öğr. Üyesi Sevim ARSLAN, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
Dr. Öğr. Üyesi Sezai ENGİN, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
Dr. Öğr. Üyesi Yunus ARAZ, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf KARATAŞ, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
Öğr. Gör. Dr. Abdylkader DURGUTİ, Eskişehir Osmangazi Üniv. İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
Arş. Gör. Dr. İshak TEKİN, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
Arş. Gör. Dr. Hatice AVCI, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
Arş. Gör. Aynur KURT, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
Arş. Gör. Ayşe YORULMAZ, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
Arş. Gör. Elif Kübra TÜRKMEN, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
Arş. Gör. Fatma HAZAR, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
Arş. Gör. Kadir TÜRKMEN, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
Arş. Gör. Kevser AY, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
Arş. Gör. Kübra Yıldız, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
Arş. Gör. Şeyma ALTAY, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR

BİLİM VE HAKEM KURULU/Science and Referee Board/اللجنة العلمية والتحكيمية

Prof. Dr. Adem APAK, Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / BURSA
Prof. Dr. Adnan KOŞUM, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ISPARTA
Prof. Dr. Ali BARDAKOĞLU, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi (KURAMER Müdürü)/ İSTANBUL
Prof. Dr. Ali ÇELİK, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
Prof. Dr. Ali İhsan YİTİK, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / İZMİR
Prof. Dr. Ali KAYA, Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / BURSA
Prof. Dr. Ali Rıza GÜL, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
Prof. Dr. Bejadin Ameti, Üsküp İslami Bilimler Fakültesi / MAKEDONYA
Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / BURSA
Prof. Dr. Cazim HADZİMEJLIĆ, Saraybosna Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi / BOSNA HERSEK
Prof. Dr. Davut YAYLALI, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ERZURUM
Prof. Dr. Dilorom HAMROEVA, Bilimler Akademisi / ÖZBEKİSTAN
Prof. Dr. Dursun HAZER, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
Prof. Dr. Erdoğan BOZ, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / ESKİŞEHİR
Prof. Dr. Fahrush Rexhepi, Priştine İslami İlimler Fakültesi / KOSOVA
Prof. Dr. Fatma Asiye ŞENAT, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
Prof. Dr. Ferit USLU, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR

I. Uluslararası Din Ve İnsan Sempozyumu “Din, Dil Ve İletişim”

Prof. Dr. Hasan el-OSMAN, Camiatu Ummu’l-Kura / SUUDİ ARABİSTAN

Prof. Dr. Hasan Hüseyin ADALIOĞLU, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi/
ESKİŞEHİR

Prof. Dr. İhsan ÇAPÇIOĞLU, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ANKARA

Prof. Dr. İsmail TAŞ, Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi / KONYA

Prof. Dr. Kimbat KARATIŞKANNOVA, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi
Beşeri Bilimler Fakültesi / KAZAKİSTAN

Prof. Dr. Matanat KURBANNOVA, Azerbaycan Eğitim Enstitüsü / AZERBAYCAN

Prof. Dr. Mehmet ERDOĞAN, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / İSTANBUL

Prof. Dr. Mehmet ÖZDEMİR, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ANKARA

Prof. Dr. Mesude Canan ÖZTÜRK, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi / ESKİŞEHİR

Prof. Dr. Muhammet TASA, Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi /
KONYA

Prof. Dr. Murat ÖZCAN, Hacı Bayram Veli Üniverstesi / ANKARA

Prof. Dr. Musa YILDIZ, Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi / ANKARA

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR

Prof. Dr. Nasi ASLAN, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ADANA

Prof. Dr. Nasser WAHDAN, Arish University, Faculty of Arts and Human Sciences / MISIR

Prof. Dr. Osama Ali ALFAKEER, Yarmouk University Faculty of İslamic Sciences / ÜRDÜN

Prof. Dr. Osman BİLEN, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / İZMİR

Prof. Dr. Ömer ÖZSOY, Frankfurt / ALMANYA

Prof. Dr. Saffet KÖSE, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / İZMİR

Prof. Dr. Seyfettin ERŞAHİN, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ANKARA

Prof. Dr. Süleyman GEZER, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Beşeri
Bilimler Fakültesi / KAZAKİSTAN

Prof. Dr. Şaban Ali DÜZGÜN, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ANKARA

Prof. Dr. Turan KOÇ, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / İSTANBUL

Prof. Dr. Yaşar DÜZENLİ, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / İSTANBUL

Prof. Dr. Zakir AVŞAR, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi / ANKARA

Prof. Dr. Zeki ÖZCAN, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / BURSA

Prof. Dr. Zija ABDULLAHU, Priştine İslami İlimler Fakültesi / KOSOVA

Doç. Dr. Adem ÇATAK, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / NEVŞEHİR

Doç. Dr. Adil ŞEN, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR

Doç. Dr. Adnan ADIGÜZEL, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR

Doç. Dr. Ali Pajaziti, Güney Doğu Avrupa Üniversitesi Çağdaş Sosyal Bilimler Fakültesi /
MAKEDONYA

Doç. Dr. Ayhan AK, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / SAMSUN

I. Uluslararası Din Ve İnsan Sempozyumu “Din, Dil Ve İletişim”

- Doç. Dr. Ayşe Elif EMRE KAYA, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi / ANKARA
- Doç. Dr. Hasan TANRIVERDİ, Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ORDU
- Doç. Dr. Hilmi KARAĞAÇ, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı İlahiyat Fakültesi / ANKARA
- Doç. Dr. İrfan GÖRKAŞ, Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi / AFYON
- Doç. Dr. İsmail PIRLANTA, Yozgat Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / YOZGAT
- Doç. Dr. Kadir DEMİRCİ, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
- Doç. Dr. Kamil SARITAŞ, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
- Doç. Dr. Naci KULA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
- Doç. Dr. Ömer MÜFTÜOĞLU, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
- Doç. Dr. Süleyman BAKİ, Tetova (Kalkandelen) Üniversitesi Felsefe Tarihi / MAKEDONYA
- Doç. Dr. Şenol KORKUT, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
- Doç. Dr. Zikirya JANDARBEK, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Beşeri Bilimler Fakültesi / KAZAKİSTAN
- Assistant Prof. Dr. Muhammed Jaber THALGY, Yarmouk University, Faculty of İslamic Sciences / ÜRDÜN
- Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir KIYAK, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / MALATYA
- Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir MACİT, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / KOCAELİ
- Dr. Öğr. Üyesi Ali EŞLİK, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / VAN
- Dr. Öğr. Üyesi Aybiçe TOSUN, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
- Dr. Öğr. Üyesi Ercan ŞEN, Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / AFYON
- Dr. Öğr. Üyesi Erşahin Ahmet AYHÜN, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
- Dr. Öğr. Üyesi Fatih TOK, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
- Dr. Öğr. Üyesi Kadir ALTANSOY, Yarmouk University Faculty of İslamic Sciences / ÜRDÜN
- Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZTOPRAK, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
- Dr. Öğr. Üyesi Ramazan TURGUT, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / VAN
- Dr. Öğr. Üyesi Sevde DÜZGÜNER, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / İSTANBUL
- Dr. Öğr. Üyesi Sevim ARSLAN, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
- Dr. Öğr. Üyesi Seyit Mehmet UĞUR, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
- Dr. Öğr. Üyesi Sezai ENGİN, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
- Dr. Öğr. Üyesi TURGUT AKYÜZ, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ERZİNCAN
- Dr. Öğr. Üyesi Yunus ARAZ, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
- Dr. Öğr. Üyesi Yusuf KARATAŞ, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR
- Dr. Öğr. Üyesi Ziya POLAT, Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü / MARDİN

I. Uluslararası Din Ve İnsan Sempozyumu “Din, Dil Ve İletişim”

Dr. Bakıt MURZARAIMOVA, Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / KIRGIZİSTAN

Dr. Fatih KURT, Diyanet İşleri Başkanlığı / ANKARA

Dr. İmaduddin er-Reşid, Başakşehir İslamî İlimler Akademisi / İSTANBUL

Öğr. Gör. Adam Tag El- Nasr SHETA EL-ASHRY, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR

Öğr. Gör. Ayşe SARITAŞ, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi / ESKİŞEHİR

Öğr. Gör. Şenol AMEDOV, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR

Öğr. Gör. Ömer Faruk BAYRAKÇI, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / ESKİŞEHİR

İÇİNDEKİLER

KURULLAR	III
İÇİNDEKİLER	VIII
AÇILIŞ KONUŞMALARI	1
Fatma YÜCE BİR DİN FELSEFESİ PROBLEMİ OLARAK BİLİNÇALTI VE BİLİNÇÜSTÜ FORMLARIYLA TANRI'YLA İLETİŞİM 5	
Resul ERSÖZ DİN DİLİNİN YENİDEN İNŞASINA OLAN İHTİYAÇ -TESPİTLER VE TEKLİFLER-	19
Turgut AKYÜZ AKLIN EPİSTEMOLOJİK TARİFİ BAĞLAMINDA DİN-AKIL İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	33
Yasemin ÖNER MİTOLOJİK SÖYLEM VE ÖĞELERİN DİN DİLİNDE KONUMLANDIRILMASI İLE İLGİLİ FARKLI BAKIŞ AÇILARI	45
Muhammed Emin GÖRGÜN DİN DİLİ OLUŞTURMADA HZ. PEYGAMBER'İN ÜSLÛBU'L-HAKÎM SANATININ KULLANIMI	56
Duygu Kamacı Gencer TOPLUM DİLBİLİMDE ETNOGRAFİK-ETNOLOJİK VE ETNOMETODOLOJİK YAKLAŞIMLAR.....	68
Dursun Ali Tökel METİN VE YORUM: EŞSÜREMLİ OKUMAK MI ARTSÜREMLİ OKUMAK MI?	77
Abdurrahim Kozalı NASLARIN ANLAM VE YORUMU BAĞLAMINDA OBJEKTİF BİR ZEMİN OLARAK DİL VE DİLİN İSLAMİLEŞMESİ	87
Yusuf KARATAŞ METNİN İLETİŞİM DEĞERİNİN BELİRLEYİCİ BİR UNSURLU OLARAK EDİMBİLİM /ET-TEDÂVULİYYE	96
Muhammet Sani Adıgüzel BESMELE: TÜRKÇE YAZIM VE ANLAM AÇISINDAN BİR YAKLAŞIM.....	106
Şahabettin ERGÜVEN KUR'ÂN-I KERİM'DE İSM-i FÂİL, İSM-i MEF'ÛL VE MASTAR VEZİNLERİNİN BİRBİRLERİNİN YERİNE KULLANILMASI OLGUSU	120
Halit ÇELİK YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KÜLTÜR AKTARIM ARAÇLARINDAN DİN DİLİNİN ÖNEMİ.....	135
Betül İzmirli TASAVVUF TERİMLERİNİ ANLAMADA SEMANTİK YÖNTEM VE DİN DİLİYLE İLİŞKİSİ	144
Mehmet UYAR TARİKATLAR ÖNCESİ DÖNEMDE TASAVVUFÎ DİLİN OLUŞUM VE GELİŞİM SÜRECİ	156
Mehmet Kasım Özgen KADİM İRFAN GELENEĞİNİN DİLİ.....	166
Himmet KONUR HULVÎ'NİN LEMEZÂT'INDAN ÖRNEKLERLE MENKİBELERİN DİLİ.....	182
Mehmet Yaşar KUR'AN'IN MUHALİFLERİYLE TARTIŞMA YÖNTEMİ VE İKNA METODU	192
Hatice AVCI KÜLTÜREL ANTROPOLOJİK OKUMA YAKLAŞIMIYLA RÂZÎ TEFSİRİNDEKİ DİL VE ÜSLÛBUN DEĞERLENDİRİLMESİ (FATİHA VE BAKARA SÛRELERİ ÖRNEĞİNDE).....	206
Zeynel Abidin AYDIN VAHİY DİLİNİN DOĞRU ANLAŞILAMAMASININ MEÂL/TEFSİR KÜLLİYATIMIZA YANSIMALARI	217
Şeyma ALTAY KEŞŞÂF TEFSİRİ'NDE DİNÎ SEMBOLİZM.....	228
Fatih TOK HZ. İBRAHİM'İN İLETİŞİM USULÜ VE ÜSLUBU	235
Mehmet ERGÜN DİL, ANLAM VE BAĞLAM EKSENİNDE VAHİY DİLİNİN BAĞLAMININ BAĞLAYICILIĞI	244

İsmail Alperen BİÇER

BİR DAVA VE MÜCADELE ADAMI OLARAK MEHMET ÂKİF ERSOY’UN TEFSİR YAZILARI VE VAAZLARININ DİLİ VE ÜSLÛBU 261

Erdoğan BOZ - Sezergül YIKMIŞ

KUR’AN-I KERİM’DE EMPATİ DİLİ: MUSA (AS.) KISSASI ÖRNEĞİ 271

İskender Şahin

ARKADAŞLIK VE AİLE İÇİ İLETİŞİMDE VAHİY DİLİNİN ÖRNEKLİĞİ 280

İsmail PIRLANTA

HZ. PEYGAMBER’İN MÜŞRİKLERLE İLETİŞİMİ..... 291

Mehmet İLHAN

DİNİ İLETİŞİMİN ÖNÜNDEKİ NEO-HARİCİ ENGELLER TAASSUP VE TEKFİR 305

Şükrü KEYİFLİ

DİN HİZMETLERİNDE İKNA EDİCİ İLETİŞİM..... 311

Zeynep İrem Çeven

ÇOCUK KAVRAMINA KADİM BİR BAKIŞ: ÇOCUKLA İLETİŞİMDE NEBEVİ DİLİN HATIRLANMASI 319

Arslan KARAOĞLAN

ETKİLİ İLETİŞİME GİDEN YOL: VAHYİN DİLİNDE BEDEN DİLİ..... 328

Emrullah TUNCEL

ASLIN AKTARILMASINDA USULÜN ÖNEMİ: YENİ NESLİN DİLİNİ DİN DİLİYLE BULUŞTURMAK 339

Mehmet TÖZLÜYURT

KELAMÎ GELENEĞİN İNSANLARIN İLETİŞİMİNDEKİ ROLÜ 352

Mustafa KARABACAK

HZ. PEYGAMBER’İN ÇOCUKLARLA EYLEMSEL VE SÖZEL İLETİŞİMİ 363

Selahattin Aydemir

HZ. PEYGAMBER’İN GENÇ ASHÂBINA VERDİĞİ DEĞER BAĞLAMINDA GENÇLİĞE NEBEVÎ REHBERLİK İLKELERİ. 374

Mustafa Öztoprak

BİR YAKLAŞIM MODELİ OLARAK HZ. PEYGAMBER’İN TOPLUMUN FARKLI KESİMLERİYLE KURDUĞU İLETİŞİM YOLLARI 390

Zeynep Ceran

DEZAVANTAJLI BİREYLERLE İLETİŞİMDE DİN DİLİ (CEZAEVİ MAHKÛMLARI ÖZELİNDE) 403

Ahmet KOÇ - Rüştü ACAR

DEZAVANTAJLI (ÖZEL YETENEKLİ) BİREYLERLE DİNİ İLETİŞİM MESELESİ 410

Nasi ASLAN - Ömer KORKMAZ

OSMANLI BÜROKRASİSİNDE KULLANILAN HİTAP ŞEKİLLERİ VE İLETİŞİM BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ . 421

Raziye Rumeysa DÜNDAR

THE ROLE OF RELIGIOUS LANGUAGE IN FAMILY COMMUNICATION IN TERMS OF CONSCIOUS PARENTING SKILL MODEL: AL-GHAZALİ CASE 430

Harun ÇAĞLAYAN

KELÂM İLMİ’NDE TEOLOJİK DİL VE ANLAŞILMA BİÇİMLERİ 441

Hilmi KARAAĞAÇ

KELÂMCILARIN BATINIYYE İLE MÜCADELELERİNDE BAŞVURDUKLARI TEMEL ARGÜMAN: DİLDE TOPLUMSAL UZLAŞIM (EL-MUVADA’A) 453

Hüseyin DOĞAN

CEDEL YÖNTEMİNDE KULLANILAN DIŞLAYICI VE ÖTEKİLEŞTİRİCİ DİLİN TEMEL DAYANAKLARI ÜZERİNE 460

Namık Kemal OKUMUŞ

KADİM YARAMIZ: BAZI DİNDARLARIN KENDİNDEN OLMAYANI ÖTEKİLEŞTİREN DİLİ 472

Seyithan CAN

“EMRİ Bİ’L MA’RUF NEHYİ ANİ’L MÜNKER” İLKESİNİN GÜNÜMÜZ DİNİ SÖYLEMİN İNŞASINDA İŞLEVSEL YÖNÜ 486

Erkan YAR

DİLİN KAYNAĞINA İLİŞKİN KELAMCILARIN YAKLAŞIMLARINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ 498

İbrahim KUTLUAY

İSNÂAŞERİYYE’YE GÖRE MASUM İMAMLARIN ALLAH TEÂLÂ İLE İLETİŞİM VASITASI OLARAK İLHAM VE DİĞER BİLGİ KAYNAKLARI 512

Sercan Yavuz

DIŞLAYICILIK BAĞLAMINDA İBN TEYMIYYE’NİN BAZI İTİKADİ FIRKALARA KARŞI KULLANDIĞI
ÖTEKİLEŞTİRİCİ DİL VE ÜSLUP 527

Halil ÖZTÜRK

KELÂMÎ FIRKALARIN TENKİDİNDE DİL VE ÜSLUP: ABDÜLKÂHİR EL-BAĞDÂDÎ ÖRNEĞİ 541

Abdylkader DURGUTİ

MEZHEPLERARASI İLETİŞİMDEN KAYNAKLANAN SORUNLAR: KERRÂMİYYE VE EŞ’ARİYYE TARTIŞMASI
ÖRNEĞİ 554

Elif Kübra TÜRKMEN

İSLAM BOŞANMA HUKUKUNUN OLUŞUMUNDA CAHİLİYE VE KULLANILAN DİLİN ETKİLERİ 563

Fatma HAZAR

USÛL KAVRAMLARININ DÖNÜŞÜMÜ BAĞLAMINDA EMİR VE NEHİY (TAHÂVÎ ÖRNEĞİ)..... 573

Abdullah ACAR

“DİL VE MEDENİYET” BAĞLAMINDA BAZI “İSLAM HUKUKUNA AİT KAVRAMLAR”IN BATIYA TRANSFERİ
KONUSUNDA MÜLAHAZALAR 583

Seyit Mehmet UĞUR

FETVA USÛLÜ ESERLERİ BAĞLAMINDA FETVADA DİL VE ÜSLUP 593

Şükrü Ayrar

DİN DİLİNİN İÇTİHADA KATILMASINDA HANEFİ USULCÜLERİN MUTEBER MÜNÂSEBET/İTTİSÂL VE
KARÎNE ANLAYIŞLARININ YERİ 603

Ümmühan ARK

ŞAH VELİYYULLAH DİHLEVÎ’NİN GÖRÜŞLERİ ÇERÇEVESİNDE DİL-KÜLTÜR-AHKÂM İLİŞKİSİ 611

Ahmet ÇETİNKAYA

DİNİN AMELÎ HÜKÜMLERİNİN MÜKELLEFLERE AKTARIMINDA İLMİHAL DİLİ VE ÖNEMİ-ÖMER NASUHİ
BİLMEN’İN BÜYÜK İSLAM İLMİHALİ ÖRNEĞİ 620

Meryem YERLİ

SOSYOLOJİK ŞARTLARA GÖRE DEĞİŞEN FIKIH DİLİ 631

Yunus ARAZ

İMAM ŞAFİ’İ’YE GÖRE KUR’ÂN DİLİNİN ‘ARABİLİĞİ’ MESELESİ..... 639

Aynur KURT

DİN DİLİNİN EDEBÎ METİNLERE YANSIMASI BAĞLAMINDA ABDİ’NİN FEZÂİL-İ HULEFÂ-YI RÂŞİDİN ADLI
MESNEVİSİNDE HZ. PEYGAMBER TASAVVURU 649

Ayşe YORULMAZ

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERS KİTAPLARINDA AHLAKİ SÖYLEM 665

Kamil SARITAŞ

ELEŞTİRİ AHLAKI..... 675

Ömer Faruk TEBER

BEKTÂŞÎ METİNLERİNDE EVRENSEL BİR AHLAK ANLAYIŞININ KODLARI 687

Aybiçe TOSUN - Kübra YILDIZ

ÖĞRENCİLERİN DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİNDE YER ALAN KAVRAMLARA DÖNÜK ALGILARI:
KUR’AN’DA BAZI KAVRAMLAR ÜNİTESİ ÖRNEĞİ 695

Aybiçe TOSUN

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETMENLERİNİN ÖĞRENCİLERLE İLETİŞİM BİÇİMLERİ 704

Fatih ÇAKMAK

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ DİN EĞİTİMİNDE ETKİLİ İLETİŞİM
BECERİLERİNE ve İLETİŞİM ENGELİ OLUŞTURABİLECEK DAVRANIŞLARA YÖNELİK TUTUMLARI 714

Murat ATAMAN - Ahmet Selim DEMİRYÜREK

MÜHTEDİLERİN İSLAM’I SEÇMESİNDE DİN DİLİ VE İLETİŞİM (HOLLANDA-ROTTERDAM ÖRNEĞİ) 743

Hasan KAFALI

TUTUM DEĞİŞİMİ KURAMLARI BAĞLAMINDA DİN, DİL VE İLETİŞİM 752

Abdullah Kartal

KUR’AN’DA DİL-KİMLİK İLİŞKİSİ VE DİNÎ KİMLİK TİPLERİNİN DİLSEL TEZAHÜRLERİ 770

Ejder Okumuş

TOPLUMSAL ETKİLEŞİMDE DİL VE DİNÎ MEŞRÛİYET 779

Elif Emre Kaya - Fatma Gökçen Atuk

ÇOCUKLARDA DİN DİLİNİN OLUŞTURULMASI: ÇİZGİ FİMLER ÖRNEĞİ..... 788

Bahset Karslı - Ayşegül Türkeri

DİN DİLİNİN MEZHEPSEL İNŞASI: *MOHAMMAD RASOOLLOH* FİLMİ ÖRNEKLİĞİ..... 802

Hüseyin MARAZ

DİNÎ KİMLİK OLUŞUMUNDA SOSYAL İLETİŞİM ARAÇLARININ/AĞLARININ ETKİSİ 807

Fatma Asiye ŞENAT

TÜRK DİZİLERİNDE DİNİ SÖYLEM VE ELEŞTİRİSİ 823

Abdüllatif TÜZER

POSTMODENİST BİR PERSPEKTİFTEN İNANÇLAR/DİNLER ARASI İLETİŞİM 834

Şenol AMEDOV

BAĞIMSIZLIĞINDAN GÜNÜMÜZE KADAR MAKEDONYA’DA MÜSLÜMANLAR İLE HİRİSTİYANLAR
ARASINDAKİ İLETİŞİM 844

Osman KARADENİZ

FARKLI İNANÇ GRUPLARIYLA İLETİŞİM 859

Yunus KAPLAN

ERDEMLİ BİR TOPLUMUN İNŞASINDA RETORİK SANATI: İBN SİNÂ RETORİĞİ BAĞLAMINDA BİR
İNCELEME 867

Gülşen YAĞIR AHMETOĞLU

DİN DİLİ: MUHAMMED İKBAL VE MEVDUDİ ÖRNEĞİ 875

Hasan Emre Ulutop

DİN- BİLİM KAVŞAĞINDA ÇAĞDAŞ İSLÂMÎ HAREKETLERİN KULLANDIKLARI APOLOJETİK SİYASÎ DİL
ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRME 888

Adem APAK

HZ. PEYGAMBER’İN (SAV) İNSANLARLA İLETİŞİM METODU VE PRENSİPLERİ..... 897

Adil ŞEN

HZ. PEYGAMBER’İN DAVETİNDE USLÜP VE İLETİŞİM 903

İlyas UÇAR

HZ. MUHAMMED VE POLİTİK DİL: HİLF, MUAHÂT VE MEDİNE VESİKASI 907

Zeynep Canan KOÇAK

DİN DİLİNİN HARCINI KARMAK: TAHAKKÜM İLE Mİ, TAHAMMÜL İLE Mİ? 920

Bekir Zakir Çoban

DİNLERİN DİLİ: SEMİTİK DİNLERİN KUTSAL METİNLERİ ÜZERİNE BİR KARŞILAŞTIRMA 934

Hammet Arslan

KISSALARIN DİLİYLE BUDİZM: İNANÇ VE UYGULAMALAR ÜZERİNE BAZI ÖRNEKLER 943

Mustafa BAŞ

KUR’AN’DA İLETİŞİMDE KULLANILAN KAVL (SÖZ) ÇEŞİTLERİNİN DİĞER İNANIŞLARDAKİ İZDÜŞÜMLERİ..... 950

Kadir Demirci

‘EŞ SEÇİMİ’ BAĞLAMINDA HADİS YORUMUNDA KUŞATICI DİL 963

Bayram Kanarya

HADİSLERDE İLETİŞİM UNSURLARININ TESPİTİ: HATİP-HİTAP-MUHATAP İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA BİR
DEĞERLENDİRME..... 972

Mustafa Naci Kula

DİN DİLİ VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA 983

Rıfat Atay - Mustafa Cığır

BİLİŞSEL GELİŞİM SEVİYELERİNE GÖRE İNSANIN ALLAH’LA İLETİŞİMİ 996

دور اللغة في التنمية الاقتصادية..... 1010

ظاهرة الوحي عند المستشرقين..... 1016

آليات الإصلاح والمقاومة في مقالات العلامة محمد البشير الإبراهيمي..... 1036

الدين ودوره في تربية الإنسان..... 1047

I. Uluslararası Din Ve İnsan Sempozyumu “Din, Dil Ve İletişim”

أساليب الحوار مع أهل الكتاب في القرآن الكريم.....	1055
لغة التواصل بين (موسى النبي) و(السلطة الحاكمة).....	1071
TAWAKKUL: EXEMPLARY DEEDS OF THE MOTHER AND THE SISTER OF PROPHET MŪSĀ.....	1087
رمزية اللغة في الخطاب الصوفي.....	1107
قراءة تداولية في خطبة حجة الوداع - استراتيجيات التواصل في الخطاب النبوي.....	1121
An analytical & comparative study of “Theory of effectiveness of <i>Intention</i> & action” in Islamic & modern Jurisprudences.....	1139
اللغة من التواصل البشري إلى التواصل مع الحاسوب (مقارنة فلسفية).....	1163
قائمة المشاركين المحليين / DOMESTIC PARTICIPANTS LIST / YURTİÇİ KATILIMCI LİSTESİ.....	1191
قائمة المشاركين الدوليين / INTERNATIONAL PARTICIPANT LIST / YURTDIŞI KATILIMCI LİSTESİ.....	1194

DİLİN KAYNAĞINA İLİŞKİN KELAMCILARIN YAKLAŞIMLARINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Erkan YAR¹

Özet

Dillerin kaynağına ilişkin çeşitli alimlerin görüşlerini inceleyen araştırmalar olduğu gibi, belirli bir alandaki alimlerin veya ekollerin dillerin kaynağına ilişkin görüşlerini konu alan araştırmalar da mevcuttur. Bu araştırmalarda genel olarak kişi ya da ekollerin görüşlerine yer verilmesine rağmen, bu görüşlerinin eleştirisi yapılmamakta; dilin kaynağının ilişkili olduğu konular hakkındaki paradigmalara yer verilmemektedir. Bu nedenle de bu çalışmada çeşitli alimlerin ve ekollerin görüşlerin açıklanmasıyla birlikte çözümleme, karşılaştırma ve eleştiri yöntemi kullanılarak dilin kökenine ait yaklaşımlar incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Kelam İlmi, Dillerin Kaynağı, Adem’in Dili, Cennetin Dili, Dillerdeki Üstünlük

A Critical Perspective on Theologians' Approaches to the Source of Language

Abstract

As there are researches that study the views of various scholars regarding the origin of languages, there are also researches that study the views of scholars in a specific field or ecole regarding the origin of languages. Although these researches generally present the views of individual scholars or ecoles, they do not criticise them nor are the paradigms about the origin of languages included. Therefore, this paper studies the views of various scholars and ecoles on the origin of languages using the methods of analysis, comparison and criticism along with their descriptions.

Keywords: Kalamology, Origin of Languages, Language of Adam, Superiority Among Languages

Giriş

Dillerin kaynağı probleminin çeşitli disiplinlerin konusu olması, pek çok dinsel alanın dille ilişkili olmasından kaynaklanmaktadır.² Dillerin kaynağı dilbilimin konusudur. Dilbilim; dillerin kaynağını, yapısını, özelliklerini vs. incelemektedir. Vahyin elçinin dilinde indirilmiş olması, dillerin kaynağını ondan hüküm çıkarmanın yöntemlerini inceleyen usûl ilimlerinin konusu yapmaktadır. Kur’an’da dillerin çeşitliliğinin Allah’ın ayeti olarak belirtilmesi nedeniyle dillerin kaynağı olması ve bu konunun insanın yeryüzündeki göreviyle ilişkili olması nedeniyle bu konu kelam ilminin konusunu oluşturmaktadır. Aynı şekilde kelam ilmi nakli delilleri de kullanmaktadır ki bu delillerin dili Arapçadır. Bununla birlikte insanın yeryüzünde halife olarak görevlendirilmesi anlatımlarında insana “her ismin öğretildiği” ne ilişkin anlatımlar da bu konuyu kelam ilminin konusu haline getirmektedir. Bu durumda Allah’ın insana öğretmesinin anlamının çözülmesi zorunlu hale gelmektedir. İnsanın yeryüzündeki görevinin halifelik olarak tanımlanması ve bunu açıklayan bir eylem olarak da “ibâdet etmek” belirlemesi, dillerin üretiminin de halifelik ve ibadet kavramlarıyla ilişkisini açıklamayı gerektirmektedir. Kelamcılar dillerin kaynağı problemini insan fiillerinin yaratılması/*halk’u efâli’l-ibâd* konusuyla da ilişkilendirmişlerdir. Bütün bunlara ek olarak diller arasında inşa edilen üstünlük ya da kutsama anlayışları da dilin kaynağıyla ilişkili bir problemidir.

¹ Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ. eyar@firat.edu.tr

² Dilin kaynağı hakkındaki çalışmalar için bkz. Mustafa Sönmez, “Kelamcılar Göre “Dillerin Kaynağı” Problemi İle İlgili Tartışmalara İlişkin Bir Değerlendirme”, *Kelam Araştırmaları*, 8:1 (2010), ss. 183-210; Ramazan Demir, “İbn Hazm’a Göre Dilin Menşei ve İlk Dil Problemi”, *Usûl*, Sayı: 10, Temmuz-Aralık 2008, ss. 107-124; Zeki Yıldırım, “Kur’ân Işığında Dillerin Kaynağı Problemi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 22, Erzurum 2004; Elmas Gülhan Çam, “Dillerin Kökenine İlişkin Kelâmî Yaklaşımlar: Bâkılânî Örneği”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Aralık 2018, 45: 367-388; Muhammed Çetkin, “Celâleddîn es-Suyûtî ve Dillerin Kaynağı Hakkındaki Görüşleri”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2014), Sayı: 4, ss. 131-150; Ramazan Demir, *Arap Dilbilimcilerine Göre Dillerin Kaynağı Meselesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.

Dil sözcüğünün Türkçe’de hem bir organ ve hem de bu organın fiili olarak kullanıldığı görülmektedir. Ancak dil sözcüğünün aslı Farsçadır ve gönül anlamındadır. Gönül ise gerçekte zihin anlamına gelmektedir. Bu durumda bir nesnenin zihinde/*kalb*, dilde/*lisân* ve sözde/*kelâm* varlığı gerçekleşmiş olmaktadır. Ancak Türkçede gönül için *dil* denilmemekte; Farsçada konuşulan dil için *dil* denilmemekte ve *zebân* denilmektedir. Bununla birlikte gönülde yani zihinde var olanın yani düşüncenin bir organ aracılığıyla başkasına iletilmesinden sonra, dışarıda belirli bir topluluğun konuştuğu bireyden bağımsız olarak var olan ve topluluk üyeleri arasında anlaşma aracı olarak var olana da dil denilmektedir. Dilin bireydeki varlık süreci zihin, organ olarak dil ve toplumda var olan seslerden oluşan dil olsa da, dil bir bireyden bağımsız olarak kişinin doğduğu toplumda vardır. Bununla bağıntılı olarak İbn Cinnî, lügatı her topluluğun kendi isteklerini açıkladıkları sesler olarak tanımlamaktadır.³

Kur’an’da düşünme organı olarak *kalb* kullanılmaktadır bu organ *sadr*, *fuâd* ve *lub* gibi farklı sözcüklerle anılmaktadır.⁴ Bu kalb ile insandaki bir organın kastedildiği açıktır. Bu organın insanda kanın diğer organlara ulaşımını sağlayan bir organ olarak değil; düşünce eyleminin organı olduğu görülmektedir. Bu organ da insanın beynidir. Kalb; insanın düşünme organıdır. Zihin/*kalb* düşüncesini bir organ aracılığıyla açıklamaktadır ki bu da dildir. Dil; lafızlar aracılığıyla anlamı başkasına aktarmaktadır.

Bir nesnenin kökenine ilişkin sorgulamalar, ne olduğuna dair sorgulamalardan daha karmaşıktır. Bir şeyin ne olduğu en azından şey yani varlık olması nedeniyle kavranabilir olması ve bunun da ötesinde eğer somut ise bilimsel olarak çözümlenebilir olması anlamına gelmektedir. Bir varlığın kökeni, her zaman gizlidir. Kök yerine kaynak demek de aynıdır. Kaynaktan ortaya çıkmış ve çıkmakta olan bir nesne her zaman kavranabilir özelliktedir. Ancak onu var eden nedenlerin ortaya konulması için derinliğine incelemeler yapmak gerekecektir. Bir nesnenin başlangıcı da önemlidir. Bunun için kelimacılar, ilk olarak hangi nesnenin var olduğunu, diğer bir deyişle Allah’ın ilk olarak neyi veya kimi yarattığına ilişkin sorgulamalar yapmışlardır. Çünkü insan bilgisi ilk olan şeyin değerli ve diğer şeylerin nedeni olduğuna dair kanısı vardır.

1. Dilin Kökenine İlişkin Görüşler

Dilin kaynağı hakkında var olan temel iki görüş mezheplerle ilişkili olarak ortaya çıkmıştır. Diğer görüşler bu iki görüşten ortaya çıkan bağdaştırmacı görüşlerdir. Dilin kaynağının ilahi olduğunu söyleyenler Zahiriler ve Eşaridir. Dilin kaynağının ıstılahi olduğunu söyleyenler ise Muteziledir. Bu ayırmada ilahi nitelemesi tevkifi olarak da ifade edebilir ki bir şeyin tevkifi olması onun Allah tarafından gönderilmiş olduğunu kabul edilmesi anlamındadır. Bu olguyu ifade etmek için Allah’ın vahyetmesi sözcüğü de kullanılmaktadır. Vahyi sadece kutsal kitaplarla sınırlı kabul edenler, bunu ilham olarak da isimlendirmektedirler. İstilahî⁵ nitelemesini ise dillerin kökenin akli ve uzlaşmaya dayalı olması şeklinde açıklayabiliriz. Çünkü insan akli orada işlevde bulunmaktadır. Vad’i olarak nitelese de bu durumda onun toplumsal bir düzenlemeye ve anlaşmaya bağlı olarak ortaya çıktığını kabul etmiş oluruz.⁶

1.1. Dilin Kaynağının İlahi Olduğu

Dilin kaynağının ilahi olduğunu söyleyenler, bununla dillerin Allah tarafından insan öğretildiğini iddia etmektedirler. Bu yaklaşım açısından dillerin kaynağı Allah olduğundan, bütün diller tek bir kaynaktan gelişmiş olmaktadır. Bu kaynak da ya tek bir dil yaratmış ve bütün diller ondan ortaya çıkmıştır ya da farklı farklı diller yaratmıştır. Dillerin tevkifi olduğu görüşü Eşarî’ye dayandırılmaktadır.⁷

³ Ebu’l-Feth Osmân İbn Cinnî, *el-Hasâis*, (Mısır: el-Hey’etu’l-Misriyyet’u li’l-Âmme, trs), 1/34.

⁴ Bkz. el-Bakara 2/204, 260, 283; en-Nahl 19/106; Tâhâ 20/25 vd.

⁵ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/34;

⁶ İbn Cinnî bu kavramı kullanmaktadır. Bkz. İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/34.

⁷ Râzî bu görüşü Eşarî ve İbn Fûrek’e nispet etmektedir. Bkz. Fahreddin er-Râzî, *el-Mahsûl fi İlmi Usûli’l-Fıkıh*. thk. Tâhâ Câbir Feyyâz el-Alevânî, (Muessesetu’r-Risâle, 1997), 181; Âmedî, bu görüşü Eşarî ile birlikte Zahiriler ve fakihlerden bir topluluğa nispet etmektedir. Alî b. Muhammed el-Âmedî, *el-İhkâm fi Usûli’l-Ahkâm*, (Beyrut: el-

Ancak Eşarî'nin eserlerinde dilin kaynağına ait herhangi bir görüş bulunmamaktadır.⁸ Eşarî'nin görüşlerini nakleden İbn Fûrek de eserinde dillerin kaynağına ilişkin onun görüşünü bize aktarmamaktadır.⁹ Zahiriler de dilin tevkifi olduğunu iddia etmektedirler. İbn Hazm, sem'i delil ve zorunlu bir burhan ile dilin tevkifi olduğunu belirtmektedir. Ona göre buna delalet eden sem', Allah'ın Adem'e isimleri öğrettiğini bildirdiği anlatımdır. Ona göre bu konuda zorunlu burhan ise şu şekildedir: “Söz eğer ıstılahi olursa bunun zihinleri olgun, akılları işlevsel, bilgileri tamamlanmış, alemde var olan bütün varlıklara vakıf olan, onların sınırlarını, birleşmeleri, farklılaşmalarını ve yapılarını bilen bir topluluğun bu anlaşılmayı yapmış olması gerekir. Bakillânî, bir topluluğun her dilde varlıkların tümünün isminin ve onlardan anlaşılanın Allah'ın Adem'e öğretmesiyle olduğu, bunun da ya onun hitabına ulaşma ya da onun ilinde vahyetme yoluyla olduklarını açıklamakta;¹⁰ ancak bu görüşü Eşarî'ye nispet etmemektedir. İbn Teymiyye, dillerin kaynağı konusunda Eşarî'nin Ebû Alî Cübbâî ile tartıştığını, Cübbâî'nin dilin kaynağının ıstılahi olduğunu ve Eşarî'nin de dilin kaynağının tevkifi olduğunu söylediğini nakletmektedir.¹¹ Onlara göre bu ayet, her olgu ve olayın isimlerinin insana Allah tarafından öğretilmesi anlamına gelmektedir. Gazâlî, tevkifi savunanların, dillerin ıstılahi olabilmesi için anlaşma için bir sesleniş, davet veya çağrının olması gerektiğini, bunun da ıstılah oluşturmak için toplanmak üzere bilinen bir lafız ile olmasıyla mümkün olduğunu söylediklerini aktarmaktadır.¹² Âmedî, bu görüşü kabul edenlere göre bunun ortaya çıkış biçiminin ya ilahi tevkif yoluyla bizim ona erişmemiz ya vahiy ya da onun sesleri ve harfleri yaratması ve bizden bir kişinin ve topluluğun onu işitmesi yoluyla olduğunu söylemektedir.¹³

Dillerin kaynağının tevkifi olduğunu söyleyenler, Allah'ın Adem'e isimleri öğrettiğini açıklayan “Allah Adem'e bütün isimleri öğretti”¹⁴ ayetini delil olarak sunmaktadırlar.¹⁵ Râzî, “Allah eğer insana isimleri öğrettiyse bu onun fiilleri ve harfleri öğretmesi anlamına da gelir. İnsanlar bunlar arasında fark görmemektedirler. Sadece isimler ile konuşmak mümkün değildir, buna fiilleri ve harfleri de eklemek gerekir. İsimin isim olarak adlandırılması, onun adlandırılana işaret olması nedeniyledir. Fiiller ve harfler de isimler gibidir. Burada sadece isimlerin zikredilmesi Arap dilcilerinin bir adetidir”¹⁶ demektedir.

Bütün dillerin Allah tarafından insana öğretildiğini iddia edenler, dildeki çeşitliliğin failinin de Allah olduğunu söylemektedirler. Bu durumda Arapça, İbranice, Aramice, Türkçe, Farsça vs. bütün diller Allah tarafından öğretilmiş olmaktadır.¹⁷ Bakillânî, çeşitli ayetlerde yer alan takdirin anlamının yaratma ve iradesine uygun olarak ölçüye dayandırmak olduğunu belirttikten sonra, dillerin ve renklerin farklılığının onun ayeti olduğunu belirten ayeti şöyle yorumlamaktadır: “Tevîl ehlinin tümüne göre Allah, dillerin farklılığıyla lügatlerin farklılığını ve dillerdeki sözü kast etmiş; dillerde ne kadar çok farklılık

Mektebetu'l-İslâmî, h. 1406), 1/74; Celâluddîn es-Suyûtî, *el-Muzhîr fî Ulûmi'l-Luğat'i ve Envâihâ*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998), 1/19.

⁸ Bkz. Ebu'l-Hasen el-Eşarî, *Kitâbu'l-Luma' fî Redd'i alâ Ehli'z-Zeyğ'i ve'l-Bida'*, thk. Hamûde Ğarâbe, (Kâhire: Matbaat'u Mısır, 1955); Bâkallânî de bu görüştedir. Bkz. Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib el-Bakillânî, *et-Takrib ve'l-İrşâd*, thk. Abdulhaîd b. Alî Ebû Zuneid, (Müessesetu'r-Risâle, trs), 1/319.

⁹ Muhammed b. Hasan b. Fûrek, *Makâlâtü's-Şeyh Ebi'l-Hasen el-Eşarî*, thk. Ahmed Abdurrahim es-Sâyih, (Kâhire: Mektebetus's-Sakafeti't-Diniyye, 2005).

¹⁰ Bakillânî, *et-Takrib*, 1/319.

¹¹ Tahyüddîn İbn Teymiyye, *Kitâbu'l-Îmân*, thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, (Ürdün: el-Mektebetu'l-İslâmiyye, 1996), 76.

¹² Ebû Hâmid el-Gazâlî, *el-Mustasfâ*, thk. Muhammed Abdusselâm Abdüşşâfî, (Beyrut. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993), 181.

¹³ Âmedî, *el-İhkâm*, 1/74.

¹⁴ el-Bakara 2/31.

¹⁵ Bkz. Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihi'l-Ğayb*, (Beyrut: Dâr'u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, h. 1420), 1/37; Âmedî, bu görüşü Behşemiyye olarak adlandırdığı Ebû Hâşim el-Cubbâî'ye bazı kelamcılara nispet etmektedir. Âmedî, *el-İhkâm*, 1/74.

¹⁶ Râzî, *el-Mahsûl*, 1/185.

¹⁷ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/34.

olduğunu kast etmemiştir çünkü o dillerin farklılığının özelleştirilmesi ve onu ayet olarak nitelemesi, dillerin kendi içerisinde farklı olması görüşünü geçersiz kılmıştır. Farklılaşmış sözlerimiz onun ayeti olunca, onun yaratıcısının da Allah olması gerekir”¹⁸ demektedir. Razî, bu anlatımdan kastın dillerin olduğu şeyler ve bileşenleri olmadığını, çünkü bunların dillerin içerisinde açık ve belîğ bir şekilde var olmadığını ve dolayısıyla dillerin özel olarak zikredilmesinden kastın bu olmadığı ve dillerin farklılığının olduğunu söylemektedir.¹⁹

Dillerin kökeninin ilahi olduğunu söyleyenler, “Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olması da O’nun delillerindendir. Şüphesiz bunda bilenler için elbette ibretler vardır”²⁰ ayetine atıfta bulunmaktadır²¹ ki bu ayet dillerin tevkifi olduğuna işaret etmemektedir. Kur’an Allah’ın varlığının göstergelerini bildirirken, tek bir asıldan meydana gelen farklılaşmalara ve farklılıkların oluşmasına gönderme yapmaktadır. Bu olgular da insan merkezli veya insanın bilgisinde olan nesneler üzerinden sunulmaktadır. Allah’ın ayetlerinin zikredildiği bu bağlamda; aynı asıldan yani topraktan yaratılan insanların farklılaşması, dişi ve erkek olarak farklı cinsiyetlere sahip varlıklar arasında sevginin oluşması, göklerin yani yönetsel erkin ve yerin yani yönetilenlerin varlığıyla birlikte bunların renklerinin ve dillerinin farklı olmasına rağmen ona kullukta yani emirlerini yerine getirmede birliktelikleri de onun ayeti gösterilmektedir. Bu bağlamda gece ve gündüzün farklılaşmasının insan için önemi belirtilmekte ve şimşegin çakmasıyla insanda korku ve ümit gibi farklı iki duygunun oluşması da Allah’ın ayetleri olarak gösterilmektedir.²²

Dilin kaynağının tevfiği olduğunu ileri sürenlerin akli delillerinden biri şudur. “Özel sözcüklerin özel anlamlar için konulması, ancak bir sözle olur. Eğer bu söz onlar tarafından başka bir düzenlemeyle olmuşsa, bu durumda her bir düzenlemeden daha önce bir düzenlemenin olması gerekir. Bu da sonsuza kadar gider. Öyleyse bunların Allah’ın tevkiyiyle ortaya çıktığında durmak gerekir.”²³ Gerçekte bu akli delil, her şeyin bir sebebinin olmasından hareketle, kendisi nedenli olmayan bir nedende durması gerekeceği şeklinde biçimlenen nedensellik delilinin dile uygulanmasından ibarettir. Halbuki insanın dili geliştirmesi kendi gereksinimlerine dayanmaktadır. İnsanın varlıklar hakkındaki bilgisi arttıkça sözcükler de artmaktadır. Sözelimi önceleri hava, su, toprak, ateş gibi dört unsur ilk ilke olarak kabul edilirken, günümüzde bunların hiçbirisi element olarak kabul edilmemektedir. Bunun nedeni insanın varlıkları büyütürken incelemesine olanak sağlayan aletlerin keşfedilmesidir. Dolayısıyla her keşfedilen varlık insan tarafından betimlenmekte, ölçülmekte, tanımlanmakta ve sınıflandırılmaktadır.

1.2. Dilin Kaynağının İstilahtı Olduğu

Dillerin kaynağının istilahtı olduğunu ileri sürenler, dillerin tevkifi olmasının imkansız olduğunu, tevkif sahibinin lafzının muhatap tarafından daha önceden anlaşılmış olmasıyla bilinmesinin gerekli olduğunu söylemektedirler.²⁴ Âmidî, bu görüşü benimseyenlerin bizden bir kimsede veya toplulukta belirli lafızları belirli anlamların karşısına koyma isteklerinin gerçekleşmesi, geriden gelenlerin de işaret ve tekrar ile bunları öğrenmeleri, ebeveynin süt çocuğuna bu şekilde öğretmesi ve dilsiz de işaret ve tekrar ile öğretilmesini delil getirdiklerini nakletmekte; “biz her elçiye kendi kavminin diliyle göndeririz” ayetinin dilin biset ve tevkiften önce olduğuna delalet ettiğini söylediklerini aktarmaktadır.²⁵ Bunun anlamı, tevkifin geçerli olması için, insanların sözcüklerin anlamları üzerinde bir anlaşma sağlamalarının gerekli olduğudur. Bu durumda dil asıl olarak insana aittir ve Allah da insanların anlamları üzerinde anlaşmışları şekilde onlara hitap etmektedir. Topluların sözcüklerin gerçek anlamlarından mecazi anlamlara geçişte uydukları kurallar bu anlayışı desteklemektedirler. Nesnelere ve eylemlere verilen

¹⁸ Bakillânî, *Temhîd*, 344.

¹⁹ Râzî, *el-Mahsûl*, 1/186.

²⁰ er-Rûm 30/22.

²¹ Suyûtî, *el-Muzhîr*, 1/19.

²² Bu anlatımlar için bkz. er-Rûm 30/20-25.

²³ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, 1/37.

²⁴ Gazâlî, *el-Mustasfâ*, 181; Mâturîdî, bunu ihtimal olarak görmektedir. Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Te’vilât’u Ehli’s-Sunne*, thk. Mecdî Baslûm, (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2005), 1/418.

²⁵ Âmedî, *el-İhkâm*, 1/74; Suyûtî, *el-Muzhîr*, 1/19.

isimler toplumlara göre değişse de, nesnelerin mecazi anlamları topluluklara göre benzerlik içermektedir. Sözelimi insan organları gerçek anlamlarıyla dillerde yer aldığı gibi görünen ve işlevleri insan tarafından algılanan organlar mecazi anlamlarda da kullanılmaktadır. Nesnelere verilen adlar dillere göre değişse de gerçek anlamdan mecazi anlamlara geçiş akli olduğundan çeşitli dillerdeki benzerlik bu nedenle ortaya çıkmaktadır. *El* sözcüğünün Türkçedeki ve Arapçadaki anlamları incelendiğinde, hakiki anlamdan mecazi anlama geçişte bu benzerlik oraya çıkacaktır.

Sözcüklerin anlamları üzerinde insanların ihtilaf ettikleri görülmektedir. Kur'an, Arapça bir metindir ve Arapça konuşan topluluklar bile Kur'an'ın anlamlarında ihtilaf etmişlerdir. Dille ilişkili bu ihtilaflar muhkem ve müteşabih kavramlarının oluşmasına neden olmuştur. Bu kavramların delalet ettiği anlamlar tarihsel süreçte Müslümanlar arasında farklı şekillerde yorumlanmıştır. Müteşabihlerin teville gereksinim duymasının anlamı bu ayetlerin olgusal karşılıklarının bulunması yani ilk olarak olgudaki anlamlarının çözülmesini gerektirmiştir. Dille ilgili olarak yoruma etki eden bir diğer faktör, zahir ve batın anlamlardır. Sözcüklerin dış anlamları yani ilk bakışta delalet ettiği anlamlar belirli olan sözcükler ile onların işaret ettikleri derin alamlar olarak batın anlamlar yine Müslümanlar arasında ihtilaf nedeni olmuştur ve hatta bu konu Zahirlik ve Batınlık gibi ekoller olmuştur. Eğer dili Allah öğretmiş olsaydı, sözcüklerin anlam alanları konusunda bu çelişkiler ortaya çıkmazdı.

Dilin kaynağının doğal sesler olduğuna ilişkin görüşler varsa da bu görüşler teolojik bir temelde kabul edilmediğinden kelimciler tarafından çok fazla dillendirilmemiştir. Bu yargı, dillerin aslında sesler ve işitilen şeylerden oluştuğunu söylemektedir. Sözelimi rüzgarın esintisi, şimşegin gürültüsü, suyun ışıltısı, hayvanların çıkardıkları sesler vs. şeklindeki sesler dilin kaynağını oluşturmaktadır.²⁶ Bu düşünce kendilerinde ses yeteneği olan varlıkların seslerini açıklamada yeterli olsa da, insanın bütün isimlendirmeleri varlıklarda ortaya çıkan seslerle ilişkili değildir. Örneğin farklı diller konuşan insan, nitelikleri derecelendirmiştir. Türkçede bu nitelemeler ilk biçimde sıfatın kendisi, ikinci biçimde *daha* sözcüğü ve üçüncü biçimde ise *en* sözcüğü ile yapılmaktadır. Sözelimi yenilen bir şeyin tatlı olduğunu belirtildikten sonra “daha tatlı” ve “en tatlı” nitelemeleri yapılmaktadır. Ancak bu derecelendirmeler gerçekte aklidir. Çünkü sıfatlar tek bir varlığı nitelemek için kullanılırlar. Nitelenen varlıklar iki adet olunca orada karşılaştırma yapılmakta ve birinin diğerinden daha tatlı olduğu belirtilmektedir. En tatlı nitelemesi ise varlıkların sayısının ikiden fazla yani çok olduğunda geçerli olmaktadır. Bu durumda bütün dillerde geçerli olan bu nitelemelerin aslında akli olduğu söylenebilir.

1.3. Dillerin Kaynağının Tevkifi Ve İstilahî Olduğu Görüşü

Dillerin kaynağının hem tevkîfî ve hem de istilahî olduğunu benimseyenleri, daha önce zikrettiğimiz iki görüş arasında tercih yapmakta zorlananlar oluşturmaktadır. Buna göre istilah için insanların bir araya toplanması için çağrı tevkifi ve diğerleri de istilahidir.²⁷ Abdulcebbar, “İsmin bir varlık için isim olması kasıtlıdır. Eğer böyle olmasaydı, onun bir varlık için isim olması diğerinden daha evla olmazdı. Bu da bir varlığı bir isimle adlandırmak isteyen bir kimsenin bir çeşit kasıtlı onu isim yaptığını göstermektedir. Harflerin gerçekliği, herhangi bir varlığa isim olarak konulmak için ona indirgenebilecek bir ilişkiyi içermemektedir. Bunu gerektiren şey istenç ve niyettir. Tek bir isim dillere göre adlandırdığı nesnenin değişmesi, ancak onu kastedene göre olması desteklemektedir” demektedir.²⁸ Buna ek olarak o, “muhababın Allah'ın kendisine hitabını anlaması için ilk olarak anlaştığı bir dilin olması gerekir. İlk dilin anlaşma ile olması gerekir. Ondan sonraki dillerin tevkifi olması caizdir. Bu nedenle biz Adem'in herhangi bir dilde meleklerle anlaşmasının ya da onların anlaştığını bilmesinin gerekli olduğunu söyledik”²⁹ demektedir. Bu nedenle o, dilin ilk olarak istilahî olduğunu ve sonraki dillerin ise tevkîfî olmasının caiz olduğunu söylemektedir. Allah'ın ona seslenişlerini anlamasının gerçekleşmesi için hitap edilenle herhangi bir dilde anlaşmak gereklidir. İlk dilin anlaşma ile oluşması

²⁶ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/47; Calvin Wells, *Sosyal Antropoloji Açısından İnsan ve Dünyası*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1972), 130.

²⁷ Gazâlî, *el-Mustasfâ*, 181

²⁸ Kâdî Abdulcebbar, *el-Muğnî fî Ebvâbi'l-Adl'i ve't-Tevhîd*, (Kahire: 1962), 5/160.

²⁹ Abdulcebbar, *el-Muğnî*, 5/165.

gerekir. Ondan sonrakiler ise tevkifi olabilir. Adem’in meleklerle anlaşması ve onların anlaşmalarını bilmesi gerekir. Bundan sonra da Allah onlara delalet eden isimleri öğretmiş olmalıdır.³⁰

1.4. Bütün Görüşleri Caiz Gören Yaklaşım

Bu görüşte olanlar söz konusu üç yaklaşımda da haklılık payı olduğunu söyleyenlerdir. Bunu bağdaştırmacı yaklaşım olarak da adlandırabiliriz. Buna göre dillerin kaynağına ilişkin zikredilen bütün görüşler ihtimal içerisindedir. Bu görüş, Eşarilik mezhebine mensup pek çok kalamcının görüşüdür. Her ne kadar Eşarî’nin dillerin tevkifi olduğunu kabul ettiği rivayet edilse de, sonraki Eşariler bütün bu görüşleri caiz görmektedirler. Bakillânî, dillerin tevkifi olduğu, ıstılâhi olduğu, hem tevkifi ve hem ıstılâhi olduğu görüşlerini zikrettikten sonra, kendisinin tercih ettiği görüşün bütün bunların toplamı olduğunu belirtmektedir.³¹ Cüveynî, yukarıda zikredilen bütün görüşleri aklın caiz gördüğünü belirtmektedir. Ona göre tevkifi olduğuna ilişkin bir delil sunmaya gerek olmadığını, bunun anlamının Allah’ın zihinlerde akıllı insanların biçimleri ve anlamları açığa çıktığı anlamlarla özel bir biçimde bedihi bir ilim var ettiğidir. Onun ıstılâhi olmasının caiz oluşu, Allah’ın akıllı insanları birbirlerinin isteklerini anlamak için harekete geçirmesi, sonra kendi seçimleriyle biçimler oluşturmaları ve böylece kendi hallerini anlatmaları ve adlandırılanlar için işaretler oluşturmaları uzak değildir. Nitekim çocuk kendisine kavratılmak istenilen şeyleri bu yolla öğrenmektedir.³² Âmidî, bu görüşü kabul edenlerin gerekçesini şu şekilde açıklamaktadır: “Bu görüşlerden her biri mümkündür ve bunlardan her birinin gerçekleştiği kabul edildiğinde, özü itibarıyla muhal gerçekleşmez. Ancak bunlardan herhangi birinin gerçekleşmesi konusunda kesin bir delil yoktur. Bu durumda da zanlar herhangi bir belirlemeye engel olmaktadır”³³

2. Kelamcıların Dilin Kökenine İlişkin Görüşlerine Etki Eden Paradigmalar

Dillerin kökenine ilişkin görüşlerde yaratma anlayışlarının yaklaşımları etkili olmaktadır. Teistler genel olarak yaratmayı kabul etmekte ve yaratmayı Allah’ın bir fiili olarak insanı madde ve biçim olarak yoktan yani bir şey değilken yaratması olarak kabul etmektedirler. Ancak tesitlere göre bu yaratma gerçekte insanın olgun bir surette yaratılmasını içermektedir. Yaratma olgun kabul edilince, insanın yeryüzünde gelişim süreçleri dikkate alınmamaktadır. Diğer bir deyişle insan türünün başlangıcı bir erkek ve bir dişi olarak kabul edilmekte ve türe ait bu iki varlık bütün yeteneklerle donatılmış olarak kabul edilmektedir. Halbuki Kur’an’ın anlatımlarında insanın gelişim süreçlerini takip etmek olmaktadır. Sözgelimi insanın barınmak için yaptığı evler insanın gelişim sürecince farklılaşmıştır. “*Hatırlayın ki Allah Ad kavminden sonra sizi onların ardından halifeler kıldı ve sizi yeryüzünde yerleştirdi. Yerin ovalarında köşkler kuruyor, dağları oyup evler yapıyorsunuz. Artık Allah’ın nimetlerini anın da yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın*”³⁴ ayetinde insanın düz ovalarda ve dağlarda yaptığı evlere işaret edilmektedir.

İnsan yeryüzünde halife olarak görevlendirilmiştir. Kur’an’ın mevcut tertibinde giriş olarak yer alan insanın yeryüzünde halife olarak görevlendirilmesine ilişkin anlatımların insanın yaratılışına ait anlatımlar bağlamında yorumlanması imkansızdır. Bu kıssanın başlangıcında yer alan insanın yeryüzünde halife olarak görevlendirilmesi *câil* sözcüğüyle ifade edilmektedir ki bu sözcük Arap dilinde insanın sonradan kazanımlarına gönderme yapmaktadır.³⁵ Kur’an’ın tertibinde bu anlatımın başlangıçta yer almasıyla Tevrat’ın tertibinde yaratılış kıssası olarak girişte yer alması arasında bir ilişkinin var

³⁰ Abdulcebbar, *el-Muğnî*, 5/116.

³¹ Bakillânî, *et-Takrib*, 1/320.

³² Ebu’l-Meâlî el-Cüveynî, *el-Burhân fî Usûlî’l-Fıkıh*, thk. Salâh b. Muhammed b. Uveyde, (Beyrut: Dâru’l-Kutubî’l-İlmiyye, 1997), 1/45.

³³ Âmedî, *el-İhkâm*, 1/75.

³⁴ el-A’râf 7/74; Krş. eş-Şuarâ 26/149.

³⁵ Genel olarak müfessirler bu anlatımda yer alan *ca’l* sözcüğünün yaratma anlamında olduğunu söylemektedirler. Sözgelimi Cüşemî, *ca’l*, *halk*, *fi’l* ve *ihdâs* sözcüklerinin eş anlamlı sözcükler olduğu belirtmekle birlikte bu sözcüğün nesneye ilişkisinin diğer sözcüklerin zıddına varlık vermeye ilişkili olmadığını ve *ca’l*’in hakikatinin bir nesneyi olduğundan başkalaştırmak olduğunu söylemektedir. Bkz. Hakîm el- Cüşemî, *et-Tehzîb’u fi’t-Tefsîr*, Abdurrahmân b. Süleymân es-Sâlimî, Kâhire: Dâru’l-Kutub’l-Mısırî, 2018, 1/309.

olduğu söylenebilir. Bu nedenle bu kıssasının anlaşılmasında Tevrat’taki anlatımlarla karşılaştırmaların yapılması gereklidir. Kıssanın Tevrat’ta olduğu şekilde “yaratılış kıssası” olmaması ve “yeryüzünde halife görevlendirilme” kıssası olması, bu kıssadaki anlatımların insanın yeryüzünde halife olarak görevlendirilmesini gerektirici özellikleri olarak anlamayı gerektirmektedir.

Allah’ın Adem’e isimleri öğretmesi anlatımını Allah’ın isimleri öğretmesiyle insanın meleklerden üstün konuma geçmesi ve böylece de meleklerin insan türünün üstünlüğünü kabullendiklerinin göstergesi olarak ona secde etmeleri nedeniyle insanın Allah’ın insanda yarattığı özellikleriyle varlıklara ad koyması olarak anlaşılmasını gerektirmektedir. Bir varlık ancak kendinde olan özellikleriyle diğer varlıkların secdesini hak etmektedir. İnsanın Allah’ın öğrettikleriyle meleklerin secdesini hak etmesi durumunda insan kendisinde olmayan bir özellik başkasının secdesini hak etmiş olacaktır ki bu da anlamsız olacaktır. Bu nedenle bu anlatımdaki Allah’ın insana isimleri öğretmesi insanın Allah’ın onda var ettiği özelliklerle varlıklara ad koyması olarak yorumlamak daha tutarlı olacaktır.

İnsanın en temel özelliği olan varlıklara ad koyma eylemi, asıl olarak onun varlıkların özelliklerini çözümlemesi ve diğerleriyle karşılaştırmasını da gerektirmektedir. Çünkü isim sözcüğünün aslı yüceltmektir ki bir nesneye isim koymak asıl olarak onu bir varlık olarak kabul etmek anlamına gelmektedir. Özel isimler dışarıda tutulacak olursa, varlıkların adlandırılmasında varlıkların özelliklerinin ve niteliklerinin etkili olduğu söylenebilir. Aynı şekilde olgu ve olayların isimlendirilmesi de olgu ve olayların yapısını çözümlemeyi gerektirmektedir. Sözelimi Arap dilinde ev anlamında mesken, menzil, dâr, beyt sözcükleri kullanılmaktadır. Mesken adlandırılması harekete gönderme yapmakta ve insanın dışarıda hareket halindeyken o mekanda hareketsiz olmasında dayanmaktadır. Menzil, insanın herhangi bir yerden o mekana inmesi anlamındadır. Dâr isimlendirmesi, insanın hep o mekanın etrafından dönmesine gönderme yapmakta ve *beyt* isimlendirmesi de insanın orada geceleme anlamına gelmektedir.

Allah’ın bütün varlıkların isimlerini Adem’e öğretmesi, birey olarak ona isimlerin öğretilmesini değil, tür olarak insanın isimlendirme yeteneğine gönderme yapmaktadır. Çünkü Adem bir bireyi değil, topraktan yaratılan varlık türünü ifade etmektedir. Aynı şekilde Kur’an’da ismi zikredilmese de onun eşinin Havva olarak isimlendirilmesi de canlıdan yaratılan anlamına gelmektedir. Bu durumda melekler ve insan arasında yeryüzünde hilafete layık olma asıl olarak niteliklerle alakalıdır. Melekler insanı kan dökücü ve fesat çıkarıcı olarak nitelemekle aslında yeryüzünde halifelik görevinin kendilerine verilmesini istemekte ve kendilerindeki olumlu niteliklere karşın ondaki olumsuz niteliklerine gönderme yapmaktadırlar. Meleklerin insanı kan dökmekte olan ve fesat çıkarmakta olan şeklinde nitelemeleri, Adem’in topraktan yaratılan bireye değil de topraktan yaratılan varlık türüne işaret ettiğini göstermektedir. Bu durumda da ona bütün isimlerin öğretilmesinin onun varlıkları isimlendirme yetkinliğine işaret ettiği söylenebilir.

İnsanın yaratılış amacı ibadettir. İbadet ise insanın yeryüzündeki her türlü üretim faaliyetlerini içerisine almaktadır ki dil üretmek de bunlar arasında zikredilebilir. Dilin kaynağının ilahi olduğunu görüşünü ileri sürenler, gerçekte yeryüzündeki her şeyin kaynağı olarak da Allah’ı görmektedirler. Bu bakışı Allah merkezilik/*theocentrism* olarak tanımlayabiliriz. Bunun karşısında ise insana ait her şeyi insana indirgeyen insan merkezilik/*anthropocentrism* anlayışı yer almaktadır. Yeryüzünde halife olarak yaratılan insan meslekleri ve sanatları gereksinimlerine göre üretmişken, meslekleri ilahi olarak gören anlayışlar ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte Kur’an’da Davud (a.s.) ile ilişkili olarak “*Bir de ona, sizin için, zırh yapma sanatını öğrettik ki, savaşlarınızda sizi korusun. Şimdi siz şükrediyor musunuz?*”³⁶ ve Süleyman (a.s.) ile ilişkili olarak “*Biz hüküm vermeyi Süleyman’a kavratmıştık. Zaten her birine hükümler ve ilim vermiştik. Dâvûd ile birlikte, Allah’ı tespih etmeleri için dağları ve kuşları onun emrine verdik. Bunları yapan biz idik*”³⁷ denilmektedir. Bunun da ötesinde genel olarak insanın ürettiği her şey Allah’a nispet edilmektedir ki “*Allah, yarattıklarından sizin için gölgeler yaptı ve dağlarda da*

³⁶ el-Enbiyâ 21/80.

³⁷ el-Enbiyâ 21/79.

sizin için barınaklar var etti. Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler ve savaşta sizi koruyacak zırhlar verdi. Böylece Allah, müslüman olasınız diye üzerinizde olan nimetini tamamlıyor”³⁸ ayetinde bu durum söz konusudur. Ancak bu anlatım ilk muhatapların bilgisine göredir. Çünkü sıcak bir iklimde yaşayan insanlar gölgeliklere gereksinim duymaktadırlar burada kastedilen ağaç, taş vs. gölgelikler günümüzde mevcut değildir. İnsanlar belirli gelişim evrelerinde dağlarda barınaklar yapmışlardır ki bu tür barınaklar günümüzde kullanılmamaktadır. İnsanları sıcaktan koruyacak elbiselerin nimet olarak anlatılması olgusuna yerel bir anlatım olarak bakmak gerekir. Soğuk iklimlerde elbiseler insanı soğuktan koruyacak niteliktedir. Beden gücüyle savaşların olduğu dönemlerde zırhlar elverişli olsa da, araçlarla ve teknoloji ile savaşların olduğu günümüzde kişilerden çok araçların zırhlarına gereksinim ortaya çıkmıştır.

Her toplumun yaşadığı coğrafyanın şartlarının adlar koymada etkili olduğu söylenebilir. Göçebe topluluklarda adlandırmanın göçebe yaşam biçimine göre olması, deniz kenarında yaşayan toplulukların kendi şartlarına uygun olarak isimlendirmeler yapmaları ve çölde yaşayan toplulukların da kendi şartlarına göre varlıkları adlandırdıkları görülmektedir. Bu nedenle de Arapça’nın çölde yaşayan Araplar tarafından kullanılması nedeniyle deve dili, Türkçe’nin göçebe toplulukların dili olması ve göçebelerin de en çok at kullanmaları nedeniyle at dili ve Yunanca’nın da deniz kıyısında yaşayan topluluklar olması nedeniyle balık dili olması buradan kaynaklanmaktadır. Arapça bir metin olan Kur’an’da devenin bu kadar çok sık kullanılması bu nedenden ötürüdür. Varlıklar zikredilirken deve zikredilmekte³⁹ ve çeşitli deyimler deve ile ilişkili olarak kullanılmaktadır.⁴⁰

Havanın esintisi anlamında rüzgar genel bir isimdir. Tarım toplumlarını rüzgarı nitelemeleri ve isimlendirmeleri ile denizle ilişkili işler yapan insanlar rüzgarı farklı şekilde isimlendirmişlerdir. Deniz kıyılarında yaşayan ve balıkçılıkla geçinen topluluklar açısından rüzgarın şiddeti ile birlikte yönü de önemli olduğundan rüzgarlar yönlerine göre adlandırılmışlardır. Rüzgarlar şiddetine göre artması sesinin değişmesini de içermektedir. Fırtına ve kasırga adlandırmaları rüzgarın şiddetine göre yapılmıştır. Ancak rüzgar ve şiddetiyle ilişkili sözcükler insan tarafından söylenirken, sözcüğün işaret ettiği olgunun şiddetine göre sözcük de şiddet kazanmaktadır. İnsan psikolojik durumları ifade eden sözcükleri telaffuz ederken de, sözcüğün delalet ettiği anlama uygun olarak sözcükleri telaffuz etmektedir.

İnsan varlıkları kutsallaştıran bir varlıktır. Dillerde kutsallık sorunu, çeşitli dilleri kullanan insan tarafından geliştirilmiştir. Bu anlayışların ilk olarak İbrani dili için geliştirilmiş olması muhtemeldir. Kutsallaştırma gerçekte insana ait bir eylemdir ve bir süreçte gerçekleşir. Kutsallaştırma eylemi ilk olarak bir nesne ile Allah ya da Tanrılar arasında ilişki kurmakla başlamaktadır. Bu ilişki genel olarak kabul edilen yaratıcı ya da yaratıcıların o nesnede herhangi bir fiilinin gerçekleşmesi şeklindedir. Kutsallaştırmanın ikinci evresi ilahi bir fiilin tecelli ettiğine ilişkin bir inanç oluşturulan nesneye dönük ritüeller oluşturmaktır. Bu ritüeller o nesneye karşı saygı ve yüceleştirici ifadeleri söylemek, bedensel olarak saygı biçimleri geliştirmek şeklindedir. Kutsallaştırmanın üçüncü evresi kutsalı korumaya dönüktür ki bu da o nesneye zarar verilmesi durumunda Allah ya da o nesneyle ilişki kurulan Tanrı’nın insanı cezalandıracağı ya da insanın hastalanacağıdır. Bir nesne hakkındaki kutsallık sonraki nesillere devam eden uygulamalar ve kutsala ait söylencelerle aktarılmaktadır. Dillerin kökenine ait kabullerde, kutsallık anlayışlarının etkisi ortaya çıkmaktadır.

Dil insana ait bir iletişim aracıdır. Diğer canlılarda gelişkin bir dil yani lafızlardan oluşan ve söz konusu lafızların da anlama delalet ettiği bir dil yapısının olduğunu söylemek zordur. Bilinen varlıkların hiyerarşisi dikkate alınacak olsa, cansızlarda herhangi bir değişimin olmadığı açıktır. Buradaki değişim ile varlık alanındaki değişimi kast etmekte ve sosyal alandaki değişimi bunun dışında tutmaktayım. Çünkü varlık alanındaki değişimde oluş, bozuluş, genişleme, daralma, niteliksel farklılaşma ve yer değiştirme söz konusudur. Sosyolojik değişimlerde ise bir sosyal yapıdaki farklılaşmalar söz konusu olmaktadır. Cansızlardan sonraki varlık kategorisi bitkililerdir ki bitkilerde de dil yeteneği mevcut

³⁸ en-Nahl 16/81.

³⁹ el-Gâşîye 88/17.

⁴⁰ el-Vâkıa 55/55.

değildir. Bunun nedeni de dil yeteneğinin gereksinim duyduğu organların olmamasıdır. Hayvanlarda ise dilin en önemli ögesi olan ses çıkarma organlarının varlığı görülmektedir. Hayvanlar arasındaki hiyerarşide insanın evrim sürecinde düşünme ve bununla bağıntılı olarak da dil yeteneği kazandığı söylenebilir. Bu özellik insanı evrenin edilgin ögesi değil de etkin ögesi olmasını sağlamıştır. İnsanın kazandığı bu özellik Kur'an'da her şeyin onun emrine verilmesi olarak açıklanmıştır ki bu anlatım Kur'an'ın insan merkezli bir anlatım olmasından kaynaklanmaktadır.

Canlıların evrim süreçlerindeki durumuna bağlı olarak gelişen duyu kullanımı, insanda diğer canlılara oranla daha sınırlıdır. İnsanın bilgi elde etme araçlarından birisi duyulardır ki duyular da onlara özgü organlar aracılığıyla elde edilmektedir. Dilin, iletişimin en temel ögesi olduğunda şüphe yoktur. Ancak insanın dili bir süreçte geliştirmiş olması, ondaki bazı güçleri köreltmesine de neden olmuştur. Dil öncesi süreçte iletişim bedensel güçlerle sağlanmaktayken, insanın dili geliştirmesi sonucunda anlamlar sözcükler aracılığıyla iletilmiştir. Bunun içindir ki hayvanlar aleminde koku iletişimin en temel ögesi iken, koku duyusu insanda gücünü yitirmiş ve iletişimde etkisizleşmiştir. Allah hakkında insanın sadece iki duyusu kullanılmaktadır. Onlar da görme ve işitme duyularıdır. Duyuların Allah ile ilişkili olarak kullanılması, teşbih ve tecsîm anlayışlarını da beraberinde getirmektedir. Allah'ın Kur'an'da gören ve işiten olarak nitelenmesi, insan fiillerinin onun bilgisinden ayrı olmadığına vurgu yapmak içindir. Gerçekte o insanların zihinlerinde olanı bilmektedir.

İnsan kendi kavrayışına uygun olarak varlıklara ad koymaktadır. Adlar özel adlar olduğu gibi varlık türlerine verilen adlar da olmaktadır. Özel adlar bir tür içerisinde bir bireye verildiğinden, özel adlarda varlıkla ilgili bir niteliğe gönderme yapması beklenmez. Çünkü bu adlar bir varlığın varoluşunu bildirmek içindir. Sözelimi insanın doğan bir çocuğunu isimlendirmesinde varoluşun başlangıcında ad verdiğinden, ona ait bir özellik dikkate alınmamakta; ad koyanın kendi algıları etkili olmaktadır. Ancak insanın türleri adlandırmasında durum farklıdır. Bu adlandırma türlerin oluşumundan sonra olduğundan, o varlığa ait özelliklerin çözümlenmesinden sonra adlandırma yapılmaktadır. Bunun içindir ki kelimelerin ve dolayısıyla anlamların türetilişi gerçekliğe ve insanların gerçeklik algısına bağlı olduğu söylenebilir. Sözelimi “güneş doğdu”, “güneş battı” gibi ifadeler, insanların dünyayı düz ve sabit kabul ettikleri ve güneşi dünyanın bir tarafından çıkıp diğer tarafından batan bir şey olarak düşündükleri zamanlara ait bir tasvir olarak görülebilir.⁴¹ Bu isimlendirmeler insanın gerçekliği kavrayışına göre isimlendirildiği halde Tanrı'nın varlıkların gerçekliğini bizim gibi bildiği söylenemez. O, Tanrı olması nedeniyle varlıkların neliğini bilmelidir. Onun bilgisi ile varlıkların adlandırılması durumunda insan bilgisi ve kavrayışı bu adlandırmadan herhangi bir anlam çıkaramayacak ve isimler müsemmasız olacaktır.

İnsan yeryüzündeki varlıkları da kendi bilgi ve kavrayışı ölçüsünde değerlendirmiştir. Örneğin,

Dil; Allah tarafından insana öğretilmiş bir araç olsa, bunun türün ilkinde değil de her bireye öğretilmiş olması gerekir. Çünkü bir türe ait birey, türün özelliklerini taşımaktadır. Halbuki insan dili kendi çevresinde öğrenmektedir. Bir topluma ait bireyin o toplumun dilini kullandığı bir gerçektir. İnsan, hiçbir şey bilmediği halde dünya gelmektedir. Allah'ın onda verdiği kabiliyetler ile o kimse etrafındaki nesneleri kavramaktadır. Bu durum “O, sizi hiçbir şey bilmediğiniz halde annenizin karnından çıkarıyor. Size işitme, göreme ve düşünme vermektedir. Bu nedenle şükretmelisiniz”⁴² ayetinde açıklanmaktadır.

Tarihsel süreçte dinlerin toplumsal etkilerinin olduğu görülmektedir ve hatta toplumlara etki eden en önemli ögenin din olduğunu da söyleyebiliriz. Fakat dinlerin toplumda dil devrimlerini hedef almadığı ve hatta ilgilenmediği görülmektedir. Dinlerin gönderilişinin temel amacının inanç ve eylemde bir değişim gerçekleştirmektir. Kur'an, her vahyin dilinin elçinin diliyle ayniliğinden söz etmekte ve bunun gerekçesinin de vahyin toplumsal zeminde anlaşılması olduğuna atıf yapmaktadır. Ancak pek çok devrimde dil devrimi de yapılmaktadır. Çünkü devrimler, toplumların geçmiş ile bağını koparmayı

⁴¹ Bkz. Necmettin Tan, “İslam Düşüncesinde Akıl-Kalp İkilemi Üzerine”, *İslam ve Yorum III*, (Malatya: Malatya İlahiyat Vakfı, 2017), ss.395-416, 3/410.

⁴² en-Nahl 16/78.

ve yeni bir yaşam biçimi inşa etmeyi hedeflemektedir. Dinler ise toplumların geçmişle bağını koparmayı hedeflememekte ve hatta insanın birikimsel değerlerine bağlılığını geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Geçmiş topluluklara ait kıssalar Kur'an vahyinde de yer almaktadır ve hatta bu kıssaların çok azı ilk kez Kur'an'da anlatılmaktadır. Önceki vahiylerin dillerinin Arapça olmadığı İbranice ve Aramice dillerinde inzal edildiği bilinmektedir. Kur'an, önceki kitapları yalanlamadığı ve doğruladığını açık olarak belirtmektedir. Bu doğrulama, inançsal ve eylemsel bağlamda olduğu gibi anlatımsal olarak da gerçekleşmektedir. Kur'an'da geçmiş toplumların yaşamlarına ilişkin anlatılar kıssa olarak isimlendirilmektedir ki bu kıssalar da kendilerine yasa verilen Ehl-i Kitap tarafından da bilinmektedir. Aynı kıssaların Kur'an'da Arapça olarak anlatılmasında ifade biçimlerin bu dili kullananlara göre olmasını gerektirmiştir. Bu durum dilin Tanrı tarafından öğretilmediği ve tamamen insan tarafından üretildiğini; Tanrı'nın da insan ile iletişimde bu dili kullandığını göstermektedir.

Dillerin Allah tarafından öğretildiğini iddia edenler, bazı toplulukların putları adlandırmasının Allah tarafından yerilmesinden hareketle, bunun tevkifi olduğunu belirtmektedirler. Râzî, Allah'ın tevkîf olmaksızın varlıkların isimlendirmesini yerdığını ve bunun da dillerin tevkifi olduğuna işaret ettiğini belirtmektedir.⁴³ İnsanın varlıklara ad koyma eylemi, insanın putları isimlendirmesini de gerektirmiştir. Putları yapan insan olduğu gibi onlara çeşitli anlamlar yükleyen de insanın kendisidir. Elçilerin putperestlerle mücadelesinde putları insanların adlandırmasına gönderme yapılmaktadır. Hud kavmine “*Hûd, “Artık size Rabbinizden bir azap ve öfke inmiştir. Allah'ın, haklarında hiçbir delil indirmedigi, yalnızca sizin ve babalarınızın taktığı birtakım isimler hakkında mı benimle tartışıyorsunuz? Öyleyse bekleyin! Ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim” dedi*”⁴⁴ dediği gibi Yusuf da “*Siz Allah'ı bırakıp; sadece sizin ve atalarınızın taktığı birtakım isimlere tapıyorsunuz. Allah, onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Hüküm ancak Allah'a aittir. O, kendisinden başka hiçbir şeye tapmamanızı emretmiştir. İşte en doğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler*”⁴⁵ demiştir. Muhammed'in (a.s.) de kavmine “*Onlar ancak sizin ve atalarınızın taktığınız isimlerdir. Allah, onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Onlar yalnız zanna ve nefislerin arzusuna tâbi oluyorlar. Andolsun ki, kendilerine, Rableri katından yol gösterici gelmiştir*”⁴⁶ aynı ifadeleri kullanmaktadır. Farklı dönemlere ait elçilerle ilişkili bu anlatımlardan şu yargılara ulaşmak mümkündür. İnsan çeşitli varlıklara ad koymaktadır. Bu adlar o varlıkla ilişkili bazı özelliklere ve fiillere atıfta bulunmaktadır. Çeşitli varlıklara verilen bu isimler nesiller boyu aktarılmaktadır. Bu varlıklarda bu özelliklerin olması ve genel olarak putların insanlar tarafından bu işlevlerinin olduğuna ilişkin Allah herhangi bir hüküm indirmemiştir. İnsanlar tarafından putlara yüklenen bu özellikler ancak Allah'ın onlar hakkında bir yargı indirmesi durumunda geçerli olabilir. İnsanların kesin yargılar olarak inanç haline getirdikleri bazı olgu ve olaylar hakkında tartışmaya girmek yerine, onlara yüklenmiş bu anlamların onlarda olmadığına dair akli deliller getirilmelidir. Görüldüğü gibi bu anlatımlarda insanların varlıklara ad koyma eylemi eleştirilmemekte, putlara yüklenmiş bu özelliklerin onlarda olmaması nedeniyle onlara tapınmanın tutarsız bir eylem olduğu noktasında eleştirilmektedir. Bu durumda bu anlatımlar dillerin tevkifi olduğuna dair yargıları geçersiz kılmaktadır.

Allah Adem'e bütün isimleri öğretti” ifadesinde isimler ile kasıt, varlıkların isimleridir.⁴⁷ Ancak Gazâlî, Allah'ın Adem'e isimleri öğrettiğini belirttiği ayet hakkında dört ihtimalin olduğunu belirtmektedir. Bunlardan birincisi; Allah'ın Adem'e dil vaz etmesi gerektiğini ilham etmiş ve o da kendi zihinsel çabasıyla dili ortaya koymuştur. İlham eden ve dürtüleri harekete geçiren Allah olduğundan Allah'ın öğrettiği ifade edilmiştir. İkincisi; isimler Allah'ın Adem'den önce yarattığı cinler ve meleklerden bir gurup gibi yaratıkların ıstılahı ile zaten vaz edilmiş olduğu ve Allah'ın da onların anlaştıkları anlamlarla öğretmiş olduğudur. Üçüncüsü; ayette geçen isimler ifadesi umum olduğundan

⁴³ Râzî, *el-Mahsûl*, 1/185; Bu ayetin bu bağlamda kullanılması için bkz. Suyûtî, *el-Muzhîr*, 1/19.

⁴⁴ el-A'râf 7/71.

⁴⁵ Yûsuf 12/40.

⁴⁶ Necm 53/23.

⁴⁷ Bkz. Ebû Cafer et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, (Müessesetu'r-Risâle, 2000), 1/482-484.

Allah bununla göğün, yerin, cennet ve cehennemde olan varlıkların isimlerini kastetmiştir. Yoksa müsemmaları Adem’den sonra meydana gelecek mesleklerin, sanatların ve aletlerin isimlerini değil. Dördüncüsü de; Allah’ın Adem’e isimleri öğretmiş fakat onun bunları unutmuş ya da başkalarına öğretmemiş ve ondan sonra gelen çocuklarının da anlaşılarak dil üretmiş olabilecekleridir.⁴⁸

Allah’ın Adem’e öğrettiğini açıkladığı isimler hakkında İlyas Çelebi, İsimlerin cevher ve arazların tamamının isimlerini kapsadığını ve adlandırılan şeyin hariçte bir olabileceği gibi zihni bir varlık olabileceğini⁴⁹ söylemektedir. Ancak o bu görüşlerini Ebu’l-Bekâ’nın isim, müsemma ve tesmiye tanımlarına dayandırmaktadır ki o şöyle demektedir: “Ad ve adlandırılan olgusunda ismin bir gerçekliğe delalet eden mutlak lafız ve müsemmanın da bu gerçekliğin kendisini oluşturan şey ve tesmiyeyi de ad ve adlandırılan arasındaki bağı sağlayan anlam olarak tanımladıktan sonra ismin kelime türlerinin tümünü içine aldığı yargısından hareketle, ismi cevher ve araz türünden bütün nesne ve anlamlar için konulmuştur”.⁵⁰ Buna göre de ismi söz, fiil ve nitelik türünden bütün kavramları zihne taşıyan bir araç konumunda görüp, iddia etmek olgusal olmadığı gibi felsefi bilgi temelli bir yaklaşımdır. Söz konusu ayete öğretildiği açıklanan isimler, varlıkların isimleridir. Varlıklar hakkında cevher ve araz ayrımları da felsefeden gelmiştir ve insanın zihinsel gelişiminden sonra yapılan bir ayrımdır ve hiçbir şekilde ayetin delaleti içerisinde yer almamaktadır.

Dilin kendisini oluşturan sözcüklerin yapısı incelendiğinde, dilin insan tarafından üretildiği görülecektir. Sözcüklerin kökenlerini inceleyen kökenbilim/*etimology* ve anlamlarını inceleyen anlambilim/*semantic* buna işaret etmektedir. Bir sözcüğün anlamı ile onun türediği kök anlam arasında bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Sözelimi *dîn* sözcüğünün asıl anlamının bilinmesiyle bu sözcükten türeyen *medîne* ve *medeniyet* sözcüklerinin anlamı da ortaya çıkar. Medîne, dinin uygulandığı mekan ve medeniyet de dinin uygulandığı bir yerde insan tarafından üretilen her türlü nesneye verilen bir isim olmaktadır. Sözcüklerin anlamlarını incelemek anlambilimin konusu olduğu gibi, yatay ve dikey olarak yani belirli bir zaman diliminde farklı yerlerde veya farklı zamanlarda aynı yerdeki anlam değişimlerini incelemek de bu ilmin konusudur. Anlambilim çalışmaları dinsel bilginin kökenini ve tarihsel gelişimini incelemek açısından önemlidir. Türkçede var olan şeytan sözcüğü Arapçadan dilimize geçmiştir. Ancak şeytan sözcüğü asıl olarak başka dillerden Arapçaya geçmiştir. İbranicede *satan* olarak okunmaktadır ki Araplar İbranicedeki “se” eslerini “şe” olarak okumuşlardır. Bu durumda şeytan sözcüğünün anlamı ilk olarak hangi dilde ortaya çıktıysa o dilde aramak gerekir. Bir sözcük doğduğu bir dilden başka dillere geçtiğinde anlam değişimlerine uğramaktadır.

Diller, toplumların özelliklerini yansıtır. Her topluluğun kendine özel bir dilinin olması, dillerin çözümlenmesiyle toplumların özelliklerinin belirlemek mümkün olmaktadır. Sözelimi bazı dillerde var olan sözcüklerindeki dişilik ve erillik, toplumların erkek ve dişi cinslerine bakışını ortaya koymaktadır. Pek çok dilde olduğu gibi Türkçe’de de sözcüklerde cinsiyet kategorisi mevcut değildir. Ancak Hami-Sami dil ailelerinde sözcüklerde cinsiyet kategorisi vardır ve sözcükler eril ve dişil olarak sınıflanmıştır. Cinsiyetleri var olamayan ya da bilinmeyen varlıklar dişi ve erkek cinsiyetlerinin rollerine atıfta bulunularak iştmeyle dişil/*semai müennes* olarak isimlendirilmiştir. Ancak bu diller sosyal bir sınıf olarak köle ve hür toplumsal kategorileri için özel işaretler mevcut değildir. Bunun nedeninin dişilik ve erilliğin doğal ve kalıcı olmasına karşın köleliğin doğal ve kalıcı olmaması olabilir. Çünkü bir hürün köleleştirilmesi olası olduğu gibi kölenin de hürleştirilmesi de olasıdır. Dillerdeki dişil ve eril anlatımlara ait bir örnek olarak Kur’an’da İbrahim’in (a.s.) gök cisimlerinin hareketlerinden onların rab olamayacaklarına dair çıkarsamasında⁵¹ yıldız iştme yoluyla eril olduğundan eril adıları, fiilleri ve isimleri kullanılmakta; ay eril olduğundan aynı şekilde eril adıları, fiilleri ve adları kullanılmakta; ancak güneş dişil kabul edildiğinden dişil adıları, fiilleri ve adları kullanılmaktadır. Yıldızın ve ayın eril olmaları onların doğal özelliklerinden olmadığı gibi güneşin dişil olması onun doğal özelliklerinden değildir. Bu

⁴⁸ Gazâlî, *el-Mustasfâ*, 181.

⁴⁹ İlyas Çelebi, “İsim/Müsemma”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, c. XXII, ss. 548-551.

⁵⁰ Ebu’l-Bekâ Eyyûb b. Mûsâ el-Hüseynî, *el-Küllîyyât*, (Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 1998), 83.

⁵¹ el-En’âm 6/75-79.

çıkarsamada “o benim rabbimdir” ifadesinde “o” adlı güneş dışı kabul edilse de eril adıdır. Çünkü ilahlar dışı kabul edilmediğinden onun rab olduğu faraziyesinde o eril ad kullanılmıştır.

Beşer türünün yeryüzündeki gelişimine atıfta bulunan “İnsan anılır bir şey değilken üzerinden uzunca bir zaman geçmedi mi”⁵² ayeti, her ne kadar bazı yorumcular tarafından insan Adem olarak özelleştirilerek Adem’in yaratılışının sürecine işaret ettiği şeklinde de yorumlansa da,⁵³ bu anlatımın bağlamı dikkate alındığında insan varlık türünün bireyinin gelişimine atıfta bulunduğu söylenebilir. Çünkü insan kendisinden söz edilecek özelliklere sahip değilken yaratılmakta, katışık bir nutfeden yaratılmakta, sonra denenmektedir. Çünkü birey var olduktan sonra duyuları gelişmekte, ilk olarak başkalarından sözler işitmekte, sonra görme duyusuyla gözlemler yapmakta ve bu bağlamda zikredilmese de; diğer bağlamlarda onun başkalarından elde ettiği bilgileri ve kendi gözlemleri ile elde ettiği bilgilerden sonra kendi düşünce sistemini inşa ettiğine atıf yapılmaktadır.⁵⁴ Ancak bu anlatım hakkındaki tarihsel yorumlar, bu anlatımın insan türünün gelişim evresinde bazı özelliklerini geliştirmesi şeklinde anlaşılmasına da imkan verebilir. Bunun da ötesinde evrim teorisine inanan ve bunu da dinsel metinlerle ilişkilendirmek isteyen bir kimsenin insanın evrimleşmeden önce çeşitli varoluş düzeylerinin varlığı şeklinde de bu anlatımı yorumlayabilir. Bu anlatım hakkındaki tarihsel yorumlar ortaya çıktıkları dönemin paradigmatlarıyla ilişkili olduğu gibi, insanın evrimi şeklinde yorumlanması da çağdaş bir paradigma ile ilişkili olacaktır.

Günümüzde dilbilim çalışmaları literatürün ve teknolojinin gelişiminden yararlanarak dilin kaynağına ilişkin pek çok güçlü teoriler ileri sürülmektedir. Dillerin yapısı incelenerek dil aileleri ve bunların özellikleri artık bilinmektedir. Dil ailelerinin belirlenmesinde dillerin yapı ve ses benzerlikleri dikkate alınmaktadır.⁵⁵ Calvin “akraba dilleri” ortak bir kaynaktan gelen ve ilişkileri bir dili meydana getiren başlıca üç unsurda görülen dilleri belirtmek için kullanmakta ve bu üç unsuru da sesler, kelimeler, kelime ve seslerin konuşulurken kullanılış şekli; yani dil bilgisi/*gramer* ve söz dizimi/*sentaks* olarak belirlemektedir.⁵⁶ Bir dil içerisinde o aileden veya farklı dillerden alınmış çok sayıda sözcüklerin olduğu görülmektedir. Kur’an Arap diliyle indirilmiş bir kitap olmasına rağmen, onda pek çok dilden Arapçaya geçmiş sözcükler bulunmaktadır.⁵⁷ Türkçe’de abdest, namaz, oruç vs. dinsel ritüellerin isimlerinin Arapça değil de Farsça asıllı olması, Türkçe konuşan toplulukların bu ritüelleri öğrendikleri coğrafyaya ve topluluklara vurgu yapmaktadır.

Sonuç

İnsan hakkındaki paradigmaların dilin kökenine ait tartışmalara etki ettiği açıktır. Bu paradigmalar arasında insan türünün ilk bireyi olarak kabul edilen ve dinsel metinlerde yer alan Adem’in ve eşinin ilk insan olduğuna ilişkin kabullerin etkili olduğu söylenebilir. Dillerin kökenine dair tartışmaların genel olarak olgusal değil de dinsel metin odaklı ortaya çıkması, kelimelerin metin hakkındaki genel kabullerinin etkili olduğu görülmektedir. Dinsel metinlerin dış anlamlarını temel kabul eden ve tevilin akli bir eylem olması nedeniyle reddeden ekoller, insanın türünün ilki olarak kabul ettikleri Adem’e isimlerin öğretilmesinden hareketle dillerin kaynağının da Allah olduğunu ileri sürmüştür. Ancak Eşari’ye nispet edilen bu görüşün sonraki Eşariler tarafından savunulmadığı ve dilin

⁵² el-İnsân 76/1.

⁵³ Bu yorumlar için bkz. Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 24/87-88; Mâtürîdî, insan sözcüğünün anlamına ait üç farklı görüşe atıfta bulunmaktadır. Bunlar da; ilk olarak, Ebu Bekr el-Esâm’a dayanan insan sözcüğünün Adem’in yaratıldığı asıl madde olan toprak olduğu; ikincisi Varlıkların yaratıldıkları zamanda insanın onlar arasında zikre değer olmadığı ve üçüncüsü de bireyin yaratıldığı anda henüz anılacak bir özelliğinin olmadığıdır. Bkz. Mâtürîdî, *Tevîlât*, 10/356-357; Aynı şekilde bkz. Cüşemî, *et-Tehzîb*, 10/7201-7202; Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed el-Maverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, thk. İbn Abdilmaksûd b. Abdurrahîm, (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, trs), 6/162; Râzî, *Mefâtih*, 30/739.

⁵⁴ en-Nahl 16/78; el-Mü’minûn 23/78; es-Secde 32/9 vd.

⁵⁵ Calvin, *Sosyal Antropoloji*, 131.

⁵⁶ Calvin, *Sosyal Antropoloji*, 130.

⁵⁷ Kur’an’daki yabancı sözcükler için bkz. Arthur Jeffery, *The Foreign Vocabulary of The Qur’an*, (Baroda: Oriental Institute, 1938).

kaynağına ilişkin bütün görüşleri imkan dahilinde gören anlayış gelişmiştir. Dinsel metinleri olgusal metinler olarak kabul edenler ve böylece de insan aklının ilkelerine göre yorumlayanlar, dilin insana ait bir yeti olduğu kabul etmişler ve kaynağını da insanın anlaşması olarak belirlemişlerdir.

Dilin kaynağı sorunu teolojinin değil; dilbilimin sorunudur. Diller arasındaki biçim ve ses ilişkileri dikkate alınarak oluşturulan dil aileleri, gerçekte dilin kaynağının insani olduğuna atıfta bulunmaktadır. Bunun da ötesinde insanın dili kendi biyolojik ve zihinsel gelişim süreçlerinde biçimlendirdiğini söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Âmedî, Alî b. Muhammed. *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, Beyrut: el-Mektebetu'l-İslâmî, h. 1406.
- Bâkılânî, Ebû Bekr Muhammed b. et-Tayyib. *et-Takrîb ve'l-İrşad*, Thk. Abdullah b. Ali Ebû Zenîd, Beyrut: Muesseetu'r-Risâle, 1998.
- Cüşemî, Hakîm. *et-Tehzîb'u fî't-Tefsîr*. Abdurrahmân b. Süleymân es-Sâlimî, Kâhire: Dâru'l-Kutub'l-Mısırî, 2018
- Cüveynî, Ebu'l-Meâlî. *el-Burhân fî Usûli'l-Fıkḥ*. thk. Salâh b. Muhammed b. Uveyde, Beyrut: Dâru'l-Kutub'l-İlmiyye, 1997.
- Cüveynî, Ebu'l-Meâlî. *el-Burhân fî Usûli'l-Fıkḥ*. thk. Salâh b. Muhammed b. Uveyde, Beyrut: Dâru'l-Kutub'l-İlmiyye, 1997.
- Çam, Elmas Gülhan. “Dillerin Kökenine İlişkin Kelâmî Yaklaşımlar: Bâkılânî Örneği”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Aralık 2018, 45: 367-388;
- Çelebi, İlyas. “İsim/Müsemma”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, c. XXII, ss. 548-551.
- Çetkin, Muhammed. “Celâleddîn es-Suyûtî ve Dillerin Kaynağı Hakkındaki Görüşleri”, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (2014), Sayı: 4, ss. 131-150.
- Demir, Ramazan, *Arap Dilbilimcilerine Göre Dillerin Kaynağı Meselesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.
- Demir, Ramazan. “İbn Hazm’a Göre Dilin Menşei ve İlk Dil Problemi”. *Usûl*, Sayı: 10, Temmuz-Aralık 2008, ss. 107-124.
- Ebu'l-Bekâ Eyyûb b. Mûsâ el-Hüseynî. *el-Külliyât*. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1998.
- Eşarî, Ebu'l-Hasen. *Kitâbu'l-Luma' fî Redd'i alâ Ehli'z-Zeyğ'i ve'l-Bida'*. thk.Hamûde Ğarâbe, Kâhire: Matbaat'u Mısır, 1955.
- Gazâlî, Ebû Hâmid. *el-Mustasfâ*. thk. Muhammed b. Abdu's-Selâm Abdu's-Şâfi, Beyrut: Dâru'l-Kutub'l-İlmiyye, 1993.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân. *el-Hasâis*. Mısır: el-Hey'etu'l-Mısriyyet'u li'l-Âmme, trs.
- İbn Fûrek, Muhammed b. Hasan. *Makâlâtü's-Şeyh Ebi'l-Hasen el-Eşarî*. thk. Ahmed Abdurrahim es-Sâyih, Kâhire: Mektebetus's-Sakafeti't-Dîniyye, 2005.
- İbn Teymiyye, Tahyüddîn. *Kitâbu'l-İmân*. thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, Ürdün: el-Mektebetu'l-İslâmiyye, 1996.
- Jeffery, Arthur. *The Foregin Vocabulary of The Qur'an*. Baroda: Oriental Institute, 1938.
- Kâdî Abdulcebbar. *el-Muğnî fî Ebvâbi'l-Adl'i ve't-Tevhîd*. Kahire: 1962.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr. *Te'vilât'u Ehli's-Sunne*. thk. Mecdî Baslûm, Beyrut: Dâru'l-Kurubî'l-İlmiyye, 2005.

I. Uluslararası Din Ve İnsan Sempozyumu “Din, Dil Ve İletişim”

Mâturîdî, Ebû Mansûr. *Te’vilât’u Ehli’s-Sunne*. thk. Mecdî Baslûm, Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2005.

Maverdî, Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed. *en-Nüket ve’l-Uyûn*. thk. İbn Abdilmaksûd b. Abdurrahîm, Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, trs.

Râzî, Fahreddin. *el-Mahsûl fi İlmi Usûli’l-Fıkh*. thk. T. Câbir Feyyâz el-Alevânî, Muessesetu’r-Risâle, 1997.

Râzî, Fahrüddîn. *Mefâtihu’l-Ğayb*. Beyrut: Dâr’u İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, h. 1420.

Sönmez, Mustafa. “Kelamcılar Göre “Dillerin Kaynağı” Problemi İle İlgili Tartışmalara İlişkin Bir Değerlendirme”. *Kelam Araştırmaları*, 8:1 (2010), ss, 183-210.

Suyûtî, Celâluddîn. *el-Muzhîr fî Ulûmi’l-Luğat’i ve Envâihâ*. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1998.

Taberî, Ebû Cafer. *Câmiu’l-Beyân fî Tefsîri’l-Kur’ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir, (Muessesetu’r-Risâle, 2000)

Tan, Necmettin. “İslam Düşüncesinde Akıl-Kalp İkilemi Üzerine”. *İslam ve Yorum III*, Malatya: Malatya İlahiyat Vakfı, 2017, ss.395-416.

Wells, Calvin. *Sosyal Antropoloji Açısından İnsan ve Dünyası*. Çev. Bozkurt Güvenç, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994.

Yıldırım, Zeki. “Kur’ân Işığında Dillerin Kaynağı Problemi”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 22, Erzurum 2004.